

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

שובה תשי"ח (חלק ב)

שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ

• הכופר בעיקר אין לו דין ישראל מן התורה, והמחלל שבת בפרהסיא הוא רק מדרבנן • רמב"ם: בבית דין שלמעלה אין לך דבר העומד בפני התשובה, ואפילו כפר בעיקר ח"ו, אבל בבית דין שלמטה אין מקבלין אותו • גמרא: תשובה על מינות מהני רק במת באותה תשובה • דרך המדרש להביא רק רישא דקרא, אף שדרשתו הוא מסיפא דקרא • לעתיד מחמת חולשת הדורות, גם המלאך מיכאל ישתתק מללמד זכות קודם הגאולה, כדי שהקב"ה בעצמו ילמד זכות על ישראל, ובוה תהיה הגאולה • מי שאינו כופר בעצם, רק שנפל לדיעות נפסדות מחמת ריבוי העונות, עדיין מועיל לו תשובה, ויכול להקרא בשם ישראל. וכל שכן ביראים שנפלו בלא יודעים לענינים הנוגעים באמונה, מחמת חסרון הבנה, או מפני שלא זכו לבטל רצונם מפני רצון ה' •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ז לפ"ק



לשון קדשו:

929-522-1515

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פעקס: 718-650-2970

פאר די נעקארדיג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3

קול אוצר יהודא ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-2223419

79 → 2 → 5 → 10 → 18.2

• ברכת מזל טוב •

הר"ר יודא לייב וויינשטאק הי"ו לאירוס

החתן מאיר אלימלך נ"י ב"ר אלטר צבי ארי' פוקס ז"ל

עב"ג בת הר"ר הערשל פיש הי"ו

• וְהָם יַעֲלוּ לְזַכָּרוֹן •

הרה"ח הישיש, ירא ושלם, מענט בדבריו וזהו וזהו
במורא מקדש, בעל מדות ישרות וקבע עתותיו לתורה,
הסתופג בצל רביה"ק זי"ע והתנהג כדבריו

רבי חיים הכהן ז"ל ראטה

ב"ר מתת' ז"ל - נפטר מ' תשרי (ערב יו"ב) תשס"ט

הרה"ג המפורסם צדיק מושל ביראת ה', אוהב אמת ודורף
שלום, דיבוריו היו שקלולים, בורח מן הכבוד, יגע והרביץ תורה,
תלמידו הנאמן אשר וזה לחיבה יתירה אצל רביה"ק זי"ע

רבי משה זצ"ל שפיטץ

אבד"ק ביסמריין - בן הרה"ג רבי מאיר זצ"ל הי"ד

נפטר י"ג תשרי תש"ס

הרה"ח מרדקדק במצות, ואהוב על חבריו, תלמיד רביה"ק
זי"ע ומבאי ביתו, למד בספריו בקביעות וסייע להדפסתם,
ורבנו בינה בשם 'עוזר' דלים על עסקו בצדקה וחסד

רבי עוזר ז"ל גליץ

ב"ר זרח ז"ל

נפטר מ' תשרי תשס"ד

הרה"ח המפורסם, צהלתו בפניו, עבר נאמן לרביה"ק זי"ע,
גיבור ביר"ש ועשיר במעש"ט, כיתת רגליו לקבץ צדקה,
עסק בבקור חולים, ולהרנין לבות אלמנות ויתומים

רבי בנימין צבי ז"ל בערקאוויטש

ב"ר דוב הכהן ז"ל - נפטר מ' תשרי תשע"ז

נתמנה ע"י רביה"ק למנהל 'בית החל' ויסד הוצאת ספרים

הרה"ח המופלג, מתון ובעל מדות טובות, כל נמתו לעשות
צדקה וחסד לזולתו והתפלל בעדם באמירת תהלים,
שמר על עתו וזמנו, וזה לשמש בקורש אצל רביה"ק זי"ע

רבי נתן נטע ז"ל פאגעל

ב"ר שמשון ז"ל

נפטר י"א תשרי תשפ"א

הרה"ח הישיש, בעל מדות טובות, וזיו שלא לבטל הזמן, שמר
עיניו בקדושה, וזהו על לשונו מרע, ובדבריו אמת בלי מרמה,
פיהו מלא הוראה להשי"ח, דבוק ברביה"ק זי"ע ועסק בספריו

רבי יהושע הלוי ז"ל מארמארשטיין

בן הרה"ח ר' נפתלי הירצקא ז"ל הי"ד - מעיר טאמעני

נפטר י"ב תשרי תשפ"ד

האשה החשובה והצנועה, הוד והדר לבושה, טובת לב לעזר
לזולתה ובנועם שיה ללבבות נשכרות, הצמינה כמזות כיבוד
אב ואם, ושפכה לכה אל ה' בתחנונים ובשירי רוד

מרת חוה חייטשא ע"ה

בת הרה"ח המפורסם ר' יהודה הכהן ראזענבערג ז"ל

אשת יבלח"ט הרה"ח ר' מנחם בראך שליט"א

נפטרה י"ב תשרי תשס"ו

לרגל השלישי

האשה החשובה והצנועה, יראת ה', בעלת מדות נשבות,
הרבתה להתפלל במתניות, ואגרת הרמב"ן היתה תמיד לעיניה

מרת סימא ע"ה קארן

ב"ר ישכר צבי ז"ל

אשת יבלח"ט הרה"ח ר' יעקב יהושע שליט"א

שבקה לן חיים ח' אלול תשפ"ו

♦ הר"ר משה אפרים ב"ר ארי' ז"ל הערשקאוויטש

וזונו מרת שפרה יענטא ע"ה ב"ר משה יודא ז"ל ♦

♦ מרת חיה דבורה ב"ר מאיר ע"ה וויינשטאק, כ"ז טבת תשפ"ו ♦

♦ הר"ר יקותיאל יודא ע"ה ב"ר קלונימוס קלמן הי"ו, כ"ב ניסן תשפ"ו ♦



א

קושיות ודקדוקים בהפמרת שובה

קושיא א

להבין כוונת הנביא במה שהוזהר לשוב בתשובה עד ה' אֱלֹקֶיךָ

שובה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ.

א) [ובענין] וואָס דער פֿשט איז [באומרו] שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, איז אַסאך פֿשטִים דאָ אין דברי חכמינו ז"ל, אין מדרשים*. [ואף און נימא בה מילתא לדרכינו].

ב

קושיא ב

וכן להבין הנתינת טעם באומרו 'כִּי' כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ

ב) דעם נתינת טעם ברויך מען אויך פארשטיין, [באומרו] 'כִּי' כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ.

נו אודאי, תשובה טון דארף מען נאך דורך עונות.

וואָס איז א נתינת טעם, זאָלסט תשובה טון כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ.

ג

קושיא ג

וכן להבין דיוק הגמרא באומרו כִּי 'כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ', דהאי

עון לשון מזיד הוא, וקרי ליה מכשול שהוא לשון שונג

ג) די גמרא פרעגט [על אומרו כִּי 'כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ'], האי 'עון' מִזִּיד הוא, וקרי ליה 'מכשול'. עון איז א מִזִּיד, און מכשול הייסט א שונג.

[ולכן] פון דאנעט דרינגט זיך די גמרא אויף, אַז [מיט] תשובה מִירָאָה איז [נעשים] זדונות פֿשָׁגוֹת, [מדכתיב] כִּי 'כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ'.

ד

מה שעדיין קשה לתירוץ הגמרא בזה

ובגמרא תירצו דמירי בתשובה מיראה, ולמד כי הזדונות נעשים כשגגות, ולא כזכות כמו בתשובה מאהבה.

אבל לפי זה עדיין קשה לפי פשוטו, דאם מזהיר הכתוב על התשובה מיראה, אם כן למה אמר כִּי 'כָשַׁלְתָּ' בַּעֲוֹנְךָ,

בלשון עבר

[אמנם] לכאורה וואָס איז עפעס [די נתינת טעם, לפי פירוש הגמרא. דצריך ביאור] לכאורה וואָס איז דער פֿשט [בהמשך הכתוב, שהתחיל] שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, [ועל זה נותן טעם] כִּי 'כָשַׁלְתָּ' [שע"י התשובה נעשו לך הזדונות כשגגות, והלא היפוך הזדונות לשגגות] איז דאָך הערשט נאָך דער תשובה, [ולפי דרשת הגמרא] מיינט ער דאָ תשובה מִירָאָה, איז דאָך עס נישט קיין נתינת טעם [על מה שיתחיל בתשובה] ווייל כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ, וואָס איז דאָס א נתינת טעם [אז] איבערדעם זאָל מען תשובה טון, אַז איך האָבן נאָך די תשובה.

* בפסיקתא רבתי (פרשה מד), ופסיקתא דרב כהנא (פרשה כד), וילקוט שמעוני על הושע (פרק יד). [וחלקם מובא להלן בהמשך הדרוש].

ב ישוב קושיא א' לדרכינו, כבר נדפס בחלק א' של הקונטרס.

ג בגמרא יומא (פד): אמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ, הא עון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול [פירשי: עונן יחשב כמכשול, שהיא שגגה]. איני, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר (יחזקאל לג, יט) ובשוב רָשָׁע מִרְשָׁעוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וצָדִיקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה [על כל מה שעשה, ואף על העבירות]. לא קשָׁא, כאן מאהבה, כאן מיראה. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם, שנאמר ובשוב רָשָׁע מִרְשָׁעוֹ הוּא יִחְיֶה.



ה

[נאָר] ס'איז דאָ אַ טייל וואָס זיי זאָגן¹ [לפרש הכתוב לפי דרשת הגמרא, באופן שיתורץ זה, דהם פירשו] אַז דאָס גייט שוין אַרויף אויף תשובה מאַהבה, [ועל זה ממשיך ליתן טעם ולא סגי בתשובה מיראה לחוד] וואָרן ביז היצט, פון דער פריערדיגער תשובה מיראַה, איז פי 'כְּשֶׁלֶת', [נעשו וזדונות רק] 'כְּשֶׁגָּגוּת', [אפילו] מ'האָט שוין תשובה געטון.

ו

קושיא ד

ובמדרש יש עוד דרשות בפסוק זה, ומהם מה שדרשו עד ה' אֱלֹהֵיךָ, יִשְׂרָאֵל אִם כִּפְרַת בְּעִיקְרָהּ, שזה נוגע בביכול עד לו ית'

ס'איז דאָ נאָךְ אַנדערע דרשות חכמינו ז"ל.

[ואחד מהם, שדרשו] עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, אפילו אויף די עֲוֹנוֹת וואָס זיי דערגרייכן [כביכול עד ה', ווי] ס'איז דאָ אין די מדרשי חכמינו ז"ל², שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, אפילו חלילה עֲוֹנוֹת [כאלו], אפילו חלילה ס'איז געגאנגען [בין] כביכול, [דהיינו] אפילו ער איז אַ כּוֹפֵר בְּעִיקְרָהּ.

ז

ועל דרך זה נראה הכוונה גם בדברי הפסיקתא, שדורש שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל ואפילו עונותיך עד ה' אֱלֹהֵיךָ, עד כסא הכבוד

[און] אַ לשון אין די פסיקתא³ [איז דאָ]⁴, זאָגט ער, עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, אפילו ווען די 'עֲוֹנוֹת' זענען מגיעים עד הרקיע, ולא עד רקיע הראשון או רקיע השני, [רק] אפילו עד כסא הכבוד, אפילו [ווען ח"ו] עד הקדוש ברוך הוא זענען געגאנגען די עֲוֹנוֹת, [אם אתם עושים תשובה, מיד הקב"ה מקבל אתכם].

[ולכאורה] וואָס הייסט עֲוֹנוֹת ביז הקדוש ברוך הוא, [והלא] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא איז מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ [ישע"י, ג], [ואם כן כל עון ח"ו הוא חטא לפניו ית'].

¹ ברי"ף על העין יעקב [ימא שם]: גדולה תשובה שזדונות נעשות וכו'. יש לדקדק כיון דריש לקיש עצמו סובר שהתשובה מאהבה עושה וזדונות זכויות כדאמרין לקמן, אם כן למה דיבר הושע בתשובה מיראה, דקרי ליה מְכַשֵּׁל וכו'. • ויש לומר שהושע ראה את ישראל שלא עשו תשובה מאהבה אלא מיראה, כדכתיב לעיל [הושע ו, א] [לְכוּ וְשׁוּבָה אֵל ה'] פי הוא טָרָף וְיִרְפְּאֵנוּ יְיָ וְיַחְבֵּשֵׁנוּ, דהיינו מתוך יראת העונשים. ולזה הוכיחם שישוּבו בתשובה מאהבה שמגעת עד כסא הכבוד, לפי שהתשובה שעשיתם עד עכשיו לא עלתה להביא העונות לגדר זכויות, אלא כְּשֶׁלֶת בְּעוֹנֵיךָ, הועילה להביא העון לגדר מכשול שהוא שוגג. • ובזה מתיישב שאמר פי כְּשֶׁלֶת לשון עבר, ולא אמר 'תְּכַשֵּׁל' בְּעוֹנֵיךָ, והוא מוכיחם להבא שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל. אלא לפי שעד עכשיו פי כְּשֶׁלֶת בְּעוֹנֵיךָ, עשית העון מְכַשֵּׁל, להייתה תשובה מיראת ה'. ואם עוד תשוב מאהבה, יהיו העונות נחשבים לזכויות.

² בפסיקתא דרב כהנא [פרשה כד], ובילקוט שמעוני על הושע [רמז תקלב]: ר' יודן נשיאה בשם ר' יהודא ברבי סימון, מנהגו של עולם אדם יורה חץ כמה מהלך, בית כור או כורים. כמה גדול כחה של תשובה, שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ. אמר רבי יהודה ברבי סימון, שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, אפילו כְּפָרָת בְּעִיקְרָהּ.

³ בפסיקתא רבתי (ט, מד): דבר אחר שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, דרש רבינו הקדוש, גדול כחה של תשובה, שכיון שאדם מהרהר בלבו לעשות תשובה, מיד היא עולה, לא עד עשרה מילים ולא עשרים, ולא עד מאה, אלא עד מהלך חמש מאות שנים. ולא עד הרקיע הראשון, אלא עד רקיע השני [וי"ג: השביעי], ולא עד רקיע השני [וי"ג: השביעי], אלא שהיא עומדת לפני כסא הכבוד, שכן הושע אומר שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ.

דבר אחר עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, אמרו לו, רבונו של עולם מתייראין אנו מן העונות שהם מרובים, אמר דוד [תהלים לח, ה] כִּי עֲוֹנֵי עֲבָרֵי רִאשִׁי, וכן עזרא אמר [ט, טז] כִּי עֲוֹנֵינוּ רָבּוּ לְמַעַלָּה רִאשׁ וְאֶשְׁמַתְנוּ גְדֻלָּה עַד לְשָׁמַיִם. אמר הקב"ה, אל תתייראו מן הדבר הזה, אם הם עד הרקיע ואתם עושים תשובה אני סולח, ולא עד הראשון ולא עד השני ולא עד השלישי, אלא אפילו עד השביעי, עד כסא הכבוד, ואם עושים תשובה, מיד אני מקבל אתכם. שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ, שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל ואפילו 'עונות' [ובזה אפרים גרס: עונותיך] עד ה' אֱלֹהֵיךָ.

⁴ הכוונה לפשט האחרון שבפסיקתא דלעיל, דקאי על 'העונות'.



לשון שובה תשי"ח (חלק ב) קדשו ה

[נאָר] זעט אויס [דהכוונה גם כן] אפילו חלילה [עון כפירה, שנוגע כביכול בכבודו ית']. אויך זעט אויס דער זעלבער מָכּוֹן [כמו המדרש דלעיל].

אמנם עדיין יש להבין לפי דרש זה, האך יקושר לזה המשך הפסוק ^ח **בִּשְׁלֹתָ בְּעֹנֶךָ** (ד) אָבער דאַרף מען נאָך ווייטער פאַרשטיין לויט דעם [לפי דרש זה, האך לדרוש] דער קישור הַדְּבָרִים [שבהמשך הפסוק, באומרו **בִּשְׁלֹתָ בְּעֹנֶךָ**].

קושיא ה – מתוך הדרוש ^ט
(ה) [וגם צריך ביאור לפי זה הדרש שדרשו אפילו אם כפר בעיקר, דאם כן האך קורא לו שוֹכָה יִשְׂרָאֵל. והלא הכופר בעיקר ח"ו, אין דינו כישראל, וכמבואר ברמב"ם ושאר פוסקים].
(הקושיא בדברי רבינו, באות נז-ס)

מט שוב הקושיות

אופן שלישי בביאור הפסוק שוֹכָה יִשְׂרָאֵל^ח
הקדמה לישוב קושיא ב-ג (באופן שלישי), ולישוב קושיא ד
(עד אחר אות סח)

קען זיין נאָך אַ בְּחִינָה [בישוב קושיא ב-ג. והוא בהקדם לבאר המדרש שבקושיא ד, שדרשו] שוֹכָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, אפילו כפר בעיקר, אפילו ס'האָט דערגרייכט ביז צום לעבעדיגן באַשעפער.

^ז
במה שדרשו כאן שוֹכָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, אפילו כפר בעיקר. הנה באמת ברמב"ם יש סתירה בענין זה, דבהל' תשובה כתב שאין לך דבר העומד בפני התשובה, ואפילו כפר בעיקר. אמנם בהל' עבודה זרה כתב שאין מקבלין אותו בתשובה, ואם כן יוקשה לפי זה דברי המדרש אלו [דהנה באמת] לכאורה, דאָ איז דאָך עפעס אַן ענין [בפוסקים], אויף כְּפִירָה, צי ס'נוצט תְּשׁוּבָה.

אין רמב"ם איז דאָ אַ סְתִירָה [בוה], אין הלכות תשובה^ט, און אין הלכות עבודה זרה^י. אויף איין פּלאַץ^י [בהלכות תשובה, זאָגט ער] אַז ס'נוצט 'אויף אַלעמען' תְּשׁוּבָה, און

^ח ואופן ראשון ושני, כבר נדפסו בחלק א' של הקונטרס.

^ט ברמב"ם הל' תשובה (ג, א): ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא, אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים. המינים והאפיקורסים, והכופרים בתורה, והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל, המורדים ומחטיאי הרבים, והפורשין מדרכי צבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים וכו'.

ולהלן שם (ג, יד): במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא, כשמת בלא תשובה. אבל אם שב מרשעו, ומת והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. אפילו כפר בעיקר כל ימיו, ובאחרונה שב, יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעי' נז, יט) שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וּלְקָרוֹב אָמַר ה' וּפָאֲתִיו.

^י ברמב"ם הל' עבודה זרה (ב, ה): ישראל שעבד עבודת כוכבים, הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו, ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה. מומר לעבודת כוכבים, הרי הוא מומר לכל התורה כולה. ○ וכן האפיקורסים מישראל, אינן יִשְׂרָאֵל לְדַבֵּר מִן הַדְּבָרִים, וְאֵין מְקַבְּלִים אוֹתָם בְּתְשׁוּבָה לְעוֹלָם, שנאמר כָּל בְּאִיָּה



אויף איין פלאץ^א [בהלכות עבודה זרה] זאָגט דער רמב"ם [אז] אין מקבלין אותו [בתשובה, שנאמר] כָּל בָּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוֹן (משלי ב, יט).

נא

אלא דבגמרא יש חילוק בזה, דבעודו בחיים נאמר עליו
כָּל בָּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוֹן, אבל אם מת באותה תשובה, מתכפר לו
[און] לעולם די גמרא זאָגט^א, [ס'שטייט טאָקע] כָּל בָּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוֹן, נאָר וואָס דען,
לֹא יִשְׁיִגוּ אַרְחוֹת חַיִּים שְׂטִיט (שם), אַז ס'איז נאָר בְּחַיִּים [מה שלא מתקבל תשובתו],
אַבער אַז [ס'איז] מֵת באותה תשובה, איז יאָ פֶּאָרהאַנדן [שמתכפר לו].
[ועל כל פנים] אזוי שטייט אין די גמרא אויך, אַז בְּחַיִּים קאָן מען נישט תְּשׁוּבָה טון,
חלילה אויף פֶּפֶרֶה. [ואם כן יוקשה לכאורה מזה על דברי המדרש, שהנביא מכריז על התשובה גם
למי שח"ו כפר בעיקרו].

נב

ואם כן יש לפרש כוונת המדרש, דמיירי במי שמת באותה תשובה
[נאָר] קען זיין [הכוונה בדברי המדרש, אַז] דער שוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ [אפילו כפר
בעיקרו. דאָס] מיינט מען [אז] על כל פנים דעמאָלטס [לאחר שמת], ס'איז נתקבלה תשובתו,
[ווען] חלילה אַז ס'איז מת באותה תשובה.
נאָר ווען מ'שמועסט [אויף] ווען מ'איז בְּחַיִּים, דעמאָלטס איז עס על כל פנים
האָט דאָס לכאורה נישט קיין פלאץ.

נג

ועל דרך זה מתרין הלחם משנה על סתירת הרמב"ם דלעיל, דבהל' תשובה מיירי לענין שמתקבל
תשובתו בשמים, ובהל' עבודה זרה מיירי לענין שאנו אין מקבלין אותו, והיינו בבית דין שלמטה
[ובאמת] אין רמב"ם איז דאָ אַ סְתִירָה [בזה], און דער לחם משנה^ב פֶּאָרענטפערט
עס טאָקע מיט 'דער' גמרא. [שהרי] מ'רעדט דאָך דאָ [בהלכות עבודה זרה] פון אין מקבלין
אותו, [דעס] אַז 'אונז' זאָל מיר מְקַבֵּל זיין [כשעודנו נשאר בחיים], דאָס קען מען נישט. [מה]
שאין כן בהלכות תשובה [דאָרט שמועסט ער נישט פון 'אונז', נאָר בְּשָׁמַיִם, [אז] ער זאָל
זוכה זיין לְעוֹלָם הַבָּא, און אַקעגן עוֹלָם הַבָּא איז פֶּאָרהאַנדן תְּשׁוּבָה [גם על זה. שהרי]

לֹא יִשׁוּבוֹן וְלֹא יִשְׁיִגוּ אַרְחוֹת חַיִּים וכו'. ואסור לספר עמהן ולהשיב עליהן תשובה כלל, שנאמר (משלי ה, ח) וְאֵל
תִּקְרַב אֶל פֶּתַח בֵּיתָהּ.

^א בגמרא עבודה זרה (זי): כָּל בָּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוֹן וְלֹא יִשְׁיִגוּ אַרְחוֹת חַיִּים (משלי ב, יט). וכי מאחר שלא שָׁבוּ, היכן
ישיגו. הכי קאמר, ואם ישוב לא ישיגו אורחות חיים" פירש"י: כל המשתמדים שנאבקו במינות, אינם שבין, ואם
שבין ממנהיג למוות מתוך צרה וכפיית יצרם, וזו גזירת מלך עליהם למוות. למימרא דכל הפורש ממינות מיית. והא הדיא
וכו' ולא מתה וכו', ההוא דלא הדרא בה שפיר, ומשום הכי לא מתה. - [והרי דבתשובה מעולה על מינות, מתים
מאותו תשובה. ועיין בענין זה בעל הגאולה וזה"ש (סימן סח), ובס"ג וישלח תשי"ז].

^ב בלחם משנה (בהל' עבודה זרה שם): וכן האפיקורסים מישאל אינם כישראל וכו'. בפרק קמא דעבודה זרה אמרו
וכו' למימרא דכל דפריש ממינות מיית וכו', משמע מהתם דאפשר להם לשוב, אלא שמי שהוא שב מת, מחמת
כפיית יצרו וצרת לבו. וכן רבינו בפ"ג מהלכות תשובה אחרי שכתב מה שהובא בגמרא, וכל הנזכרים באותו
הפרק, כתב במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין להם חלק לעולם הבא כשמת בלא תשובה, אבל שב
מרשעו כו', משמע שאפשר לו לשוב. ואם כן קשה מה שכתב כאן ואין מקבלין אותו. ○ ונראה דכוונתו לומר
שאנו לא נקבל אותם, לפי שהוא דבר קשה שיחזור, שמי שחזר הוא מת מחמת כפיית יצרו, וזה שלא מת ודאי
שלא שב כהוגן, כדאמרין בגמרא (עבודה זרה שם) גבי ההיא איתתא דלא מתה, משום דלא הדרא שפיר. ולכך
ודאי אין מקבלין אותו ומחזיקין אותו ששב, דודאי לא שב, דאם היה שב היה מת. אבל ודאי שאפשר לו לשוב,
ואם שב יש לו חלק לעולם הבא. והוה שכתב בהלכות תשובה שאם שב האדם מרשעתו תשובתו מתקבלת,
כלומר הָקֵל יתברך היודע ששב בלב שלם, מקבל תשובתו.



אזוי שטייט דאך אין די גמרא אויכעט, [אז] ס'קאן 'דאך' זיין [שיתכפר לו בתשובה, רק] ס'קאן זיין נאָר אז ס'איז מת באותו תשובה.

דאָ [בהלכות עבודה זרה] שמועסט ער דאך אז מ'זאל זיי מקבל זיין, מוז דאך זיין [דמיירי כשהוא] בחיים, [שהרי] 'מקבל זיין' איז דאך נישט טייטש לאַחר מיתה, איז דאך [עס] נאָר בחיים, און בחיים איז על כל פנים טאקע נישט פאַרהאַנדן. אזוי זאָגט דער לחם משנה.

נד

אמנם כבר הוכרתי בדאמת הרמב"ם עצמו כבר כתב בתשובה לתרץ דבריו, דיש חילוק בין בית דין שלמטה ובית דין שלמעלה, ראנו אין יכולין לקבל תשובתו, אבל בשמים מתקבל תשובתו. ואם כן לפי זה יתפרש כוונת המדרש כאן, על מה שמתקבל תשובתו בבית דין שלמעלה

[און] איך האָב שוין אַמאַל געזאָגט^ג, [און] געוויזן אַמאַל^ד, אז אין אגרת הרמב"ם איז דאָ [אַ תירוצ דערויף]. - זיי [מפרשי הרמב"ם שטרחו ליישב זה]^ה האָבן נאָכנישט געהאַט הפנים^ו דעם אגרת הרמב"ם. -

אין אגרת הרמב"ם איז דאָ^ז, אז מ'האָט דעם רמב"ם אליין געפרעגט [אויף די סתירה], און ער גאָר אליין פאַרענטפערט עס עפעס כעין זה [ממה שמתרץ הלחם משנה, נאָר] אַביסל אַנדערש.

נה

ער אליין זאָגט 'אזוי' דעם תירוצ.

אז מ'מיינט אקעגן בורא פל עולמים [מועיל התשובה, בדין שלמעלה. אמנם] 'אונז' [בבית דין שלמטה] קאן מיר נישט מקבל זיין [תשובתו], - אזוי זאָגט ער אין אגרת הרמב"ם, - וואָרן דאָס איז אַ זאך וואָס מ'קאן נישט וויסן ווי ווייט די תשובה איז [בעומק הלב, ולכן] 'אונז' קאן מיר נישט מקבל זיין, נאָר דער בורא פל עולמים אליין.

און דעם וואָס ער זאָגט אז ס'נוצט תשובה, דאָס איז פאָרן באַשעפער, [וואָס] קמי שמיא גליא, ביים בורא פל עולמים איז פאַרהאַנדן אַזאַ בחינה [של תשובה, גם במי שח"ו כפר בעיקרו], פאַר 'יעדן' איז פאַרהאַנדן אַ בחינה וואָס ס'איז אַ מציאות [בעודו] בחיים נאָך תשובה צו טון, [נאָר] מ'דאַרף גרויס סייעתא דשמיא [דערצו. אַבער] על כל פנים ס'איז אַ מציאות איז עס.

^ג בס"ג ויחי תשי"ז (לשון קדשו קונטרס שכ"א, אות נא-נז).

^ד כנראה הכוונה לאיזה מאורע של שיחה וכדומה, שהראה רבינו את הספר בפנים.

^ה עיין שם גם בכסף משנה (שם ושם) מה שכתב בזה.

^ו פירוש, כפי הנראה.

^ז ונדפס גם בתשובות הרמב"ם (דפוס ירושלים תשי"ח, סימן רסד) וז"ל: שאלה. יורינו רבינו וכו'. ועוד נמצא בפרק ב' מהל' עבודה זרה וכן המינים מישראל אינם כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלין אותן בתשובה לעולם, אבל בהל' תשובה כתב במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא כשמת בלא תשובה, אבל אם מת בתשובה הרי זה מבני העולם הבא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. והדברים נראים כסותרים זה את זה. תשובה וכו'. ומה שחשבת כי יש סתירה בין שני מאמרים מחבורינו, ידוע תדע כי אין כאן שום סתירה, כי ענין המאמר אין מקבלין אותן בתשובה, הוא כי אנו לא נקבל מהם תשובה, ולא יהיה בעינינו במעלת בעלי תשובה, כי אם יעמדו בחזקת מינים כשהיו, ואם גם מתנהגים ביושר ובחסידות, אולי הוא מפני היראה או לגנוב דעת הבריות. וענין המאמר האחר, אם שבו באמת בכל לבנם בינם ובין בוראם, בודאי יש להם חלק לעולם הבא, והוא אם כן נוגע לדבר שבינם לבין בוראם, וההלכה האחרת נוגעת לדבר שבינם לבין שאר האנשים וכו'. (ובדפוס ברעסלא תר"י הוא בסימן ד, ודפוס ירושלים תרצ"ד בסימן קא).



אָבער מענטשן קענען דאָס נישט אָננעמען, לָגודל הַקּוֹשִׁי [לשוב בתשובה על זה], אונז קאָן מיר זיך אויף דעם נישט פאַרלאָזן, ביי אַזאַ תְּשׁוּבָה זאָגט ער ס'איז נישט פאַרהאַנדן אַזוי סָתָם [אז] מ'זאָל עס אָננעמען [שאנו נקבלנח], לא עלינו ביי פֿפֿירה. איבערדעם שרייבט ער אַז אין 'מִקְבָּלִין'.

אַזוי פאַרענטפערט דער רמב"ם אַליין, אין אגרת הרמב"ם דאָרטן.

נו

[אָבער] אויף אַלענפאַלס, ס'שטייט שוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, אפילו [אויף] כפירה בעיקר.

נז

[קושיא ה']

אמנם קושיא אחרת קשה לפי דרש זה שבמדרש, דאם מיירי הכתוב כמו שכפר בעיקר, אם כן האך קוראו בשם ישראל, וכאמרו שוֹבָה יִשְׂרָאֵל. והלא מו' שח"ו כפר בעיקר, יש לו דין עכו"ם ואין לו דין ישראל לשום דבר, כמבואר ברמב"ם. ואף שלהקל אי אפשר לומר כן, וענוש יענש על כל העבירות כמו בדין ישראל, אבל לא 'נקרא' בשם ישראל

נאָר [ס'איז דאָ] אַן אַנדערע קִשְׁיָא [על דברי המדרש אלו, דיש להבין וואָס] ער זאָגט שוֹבָה יִשְׂרָאֵל, [שהרי בשם] יִשְׂרָאֵל הייסט ער דאָך זיכער נישט [מי שהוא ח"ו כופר בעיקר], דאָס זאָגט דאָך זיכער דער רמב"ם^{נז} [וכן הוא] לכל הדיעות.

דאָס זאָגן זיי דאָך אַלע [פוסקים]^ט, אַז מ'האָט נישט דעם דין יִשְׂרָאֵל, מ'האָט דעם דין פון אַן עכו"ם לכל הדיעות. [והוא כן] מדאורייתא, מער ווי ביי חילול שַׁבָּת^י [בפרהסיא].

נח

והוא חמור אף ממחלל שבת בפרהסיא, דלכמה פוסקים מה שדנוהו כעכו"ם הוא רק מדרבנן. אבל הכופר ל"ע, כולי' עלמא מודי דאף מדאורייתא אין לו דין ישראל

[דאצל] חילול שַׁבָּת איז נישט אַזוי [האַרב] ווי ביי מִינּוּת, [און] ס'איז דאָ דִּיעוּת [במחלל שבת שדינו כעכו"ם] אַז ס'איז נאָר מדרבנן. ס'איז דאָ דִּיעוּת אויך [גם בחילול שבת] אַז ס'איז מִן הַתּוֹרָה, נאָר [שם יש סוברין] אַז ס'איז מדרבנן^{כא}. [וגם דאף שנוהגין בו כדין עכו"ם שיינו יין נסך ופתו פת עכו"ם וכדומה, אבל יתכן דעדיין שייך לומר עליו דנקרא בשם ישראל].

^{נז} ברמב"ם הל' עבודה זרה (שם) [וכמובא לשונו בזה לעיל]. ועיין גם ברמב"ם הל' תשובה [המובא ג"כ לעיל], ובהל' רוצח (ד, י. וסוף פרק יג), הל' גזילה ואבידה (יא, ב), הל' ממרים (ג, ב), הל' אבל (א, י).

וכן בפירוש המשניות (סנהדרין פרק י, סוף משנה א) לאחר שכתב הי"ג עיקרי אמונה [שקראם י"ג "יסודות"], כתב שם הרמב"ם וז"ל: וכאשר יאמין האדם אלה 'היסודות' כולם, ונתברר בה אמונתו בה', הוא נכנס בכלל יִשְׂרָאֵל, ומצוה לאהבו ולרחם עליו, ולנהוג עמו בכל מה שצוה השי"ת איש לחבירו מן האהבה והאחווה. ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות, מחמת התאוה והתגבורת הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו, אבל יש לו חלק לעולם הבא, והוא מְפֹשֵׁעֵי יִשְׂרָאֵל. • וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה 'היסודות', הרי נָצַא מִן הַקָּל, וכפר בעיקר, ונקרא צדוקי ואפיקורוס, וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונא, ועליו נאמר (תהלים קלט, כא) הָלוֹא מְשֻׁנְאִיךָ ה' אֶשְׁנָא.

^ט שאין שום חולק בדברי הפוסקים על דברי הרמב"ם אלו בדין כופר בעיקר שאין דינו כישראל [ולא הוצרכו לכתוב רק דין מחלל שבת בפרסיא, ודין מומר, אבל דין הכופר בעיקר הוא פשיטא ולא הוצרכו להזכירו].

^כ שמבואר בגמרא עירובין (טז:) וחולין (ה), כי המחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם. ועיין זה לדינא בשלחן ערוך הל' עירובין (או"ח שפה, ג) ושחיטה (יו"ד ב, ה) ויין נסך (שם ככד, ח).

^{כא} עיין בזה בש"ך (יו"ד ב, ב טז) ותבואות שור (יו"ד שם). וע"ע בשו"ת מהר"י אסאד (חי"ד סוף סימן ג) שהביא מחלוקת הפוסקים בזה, דלשו"ת ר"ב אשכנזי (סימן ג) ומהר"ק (שורש קס) הוי גם זה מדאורייתא, אבל לשו"ת יד אליהו ולספר מגן אבות (להגאון ר"מ בנעט) הוי רק מדרבנן. וכ"כ בס' נועם מגדים להפמ"ג (סוף אות טו) יעיי"ש.

אָבער לאַ עָלינוּ אָז ער איז אַ כּופּר בעיקר, [אָדער] ער איז נישט קיין מאָמין אין די [אַלע] י״ג עיקרים, האָט ער נישט דעם דין יִשְׂרָאֵל [כלל, ומן התורה. און] ער ווערט גארנישט 'אַנגערופֿן' [בשם יִשְׂרָאֵל].

ט

נו ס'איז אַדאָי נישט אויף **לְהַקֵּל** [שיהא פטור מקיום התורה ומצות, דאָס] איז נישט פארהאנדן.

אפילו ביי די גוים [מבואר בגמרא^{כב}, יא] מ'קאן גאר נישט זאגן אַתְּגוֹרִי אַתְּגוֹרִי^{כג}.
 קיין ריוח קען מען נישט האבן פון דעם^{כד}.
 אבער על כל פנים ער האט נישט דעם דין פון יִשְׂרָאֵל^{כה}.

ויעיין בפתח עינים להחיד"א (חולין ה. ד"ה ועוד) שכתב גם כן שהוא מדרבנן, שהם אמרו להשוותו למחלל שבת כדין מומר לכל התורה, דשם במומר הוא כן מדאורייתא. ועיין גם בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קכ) שכתב דדין מחלל שבת הוא רק משום קנסא.

²² כגמרא בבא קמא (לה:). דאמר רב יוסף, עמד וימדד ארץ רָאָה ויִתֵּר גֵּוִים (חבקוק ג, ו), מה ראה, ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתירן להם. 'אתגורֵי אֲתָגֵר', אם כן מצינו חוטא נִשְׁכָּר. אמר מר בריה דרבנא, לומר שאפילו מקיימין אותן אין מקבלין עליהן שכר [פירש"י: שהרי אינם מצווים, אבל מעונישין לא פטרן]. וְלֹא, והתניא רבי מאיר אומר מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול, תלמוד לומר (אחרי ית: ה) אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאֲדָם וְחַי בָּהֶם, כהנים ולוים וישראלים לא נאמר, אלא 'אדם' הא למדת שאפילו נכרי ועוסק בתורה רבי הוא ככהן גדול. אמרי, יתקבל עליהן שכר במצווה ועושה, אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דאמר רבי תינא גדול המצווה ועושה יתקבל עליון ועושה יתקבל מן שאינו מצווה ועושה.

^{כב} שיהיו 'נשכרין' ומרויחין ממה שהפקיע מהם הו' מצות בני נח, כשלא קיימו אותם.

כד עיין בזה בשו"ת מהרשד"ם (אה"ע סימן י).

ו"ל רבינו בשו"ת דברי יואל (סימן טז אות ה'): ונמצא דהומוריס שלא באו כלל לברית, לא נתחייבו עוברים בשום ערכות, אף שיש להם דין ישראל בשאר מילי. הגם שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות עכו"ם פ"ב הל' ה', מומר לעכו"ם וכן האפיקורסים מישאל אינן כישראל 'לדבר מן הדברים', וכן כתב הרמב"ם ז"ל בכמה מקומות, והוא מוכרח מן הש"ס בכמה מקומות כנודע, דבאמת מה שאמרו בגמרא סנהדרין דף מ"ד אע"פ שחטב ישראל הוא, זה למדו מע"ן, שכתב שם בקרא (יהושע ו, יא) חטא ישראֵל, ועכּן לא היה אפיקורס, אלא שעבר בעירה. אם כן על האפיקורסים אין שום לימוד לומר עליו ישראל הוא, ומדהוצרך גם בשאר עובדי עבירה לימוד מקרא דעכּן לומר עליו אע"פ שחטא ישראל הוא, א"כ באפיקורסין דלא שייך לימוד זה, אי אפשר לומר עליו ישראל הוא. ○ אלא מה שכתבו הפוסקים על כל המומרים, שיש להם דין ישראל לענני קידושין, וכל האיסורין שבתורה, הכוונה 'לחומרא' יש להם דין ישראל לכל מילי דאיסורא. וטעמא דהך מילתא מובן היטב על פי דברי הגמרא בבא קמא (לה). שאמרו על אומות העולם, ראה שבע מצות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתירן להן, [ונפרין] אתגורין איתגור, אם כן מצינו חוטא נשכר, [ומשני] אמר מר בריה דרבנא לומר קיימאילו קיימיין אותם אין מקבלין עליהם שכר כו', ע"י"ש. אם כן במזאת בזה שאי אפשר לומר כלל שעי"ר רשעת האדם יהיה נפטר מאיזה איסור, דאם כן מצינו חוטא נשכר, וזה אי אפשר, כמתחית הש"ס בזה. ועל כן ברור דעת הפוסקים בזה, דאף במומר להכעיס ואפיקורס, שהופקע ממנו לגמרי קדושת ישראל, מ"מ אי אפשר לפוטרו מן שום איסור וחייב בכל המצות שבתורה, שאי אפשר לומר חוטא נשכר, לכן לחומרא דינו כדין ישראל לכל מילי דאיסורא. ○ ומה שהשתמש הפוסקים לפעמים בלשון אע"פ שחטא ישראל הוא, אצל כל המומרים, אינו אלא לשון מושאל, ואינו מן אותו המקור שלמדו בגמרא מקרא דכתיב גבי עכן, אלא מטעמא אחרינא כמו שכתבתי. וכוונתם דלחומרא בכל מילי דאיסורא אומרים על כולם אע"פ שחטא ישראל הוא, וכמה פעמים שמתמשים הפוסקים בלשונות מושאלים היכא שהדין דין אמת. ○ אבל מ"מ אף שהמה להחמיר עליהם דינם כדין ישראל בכל מילי דאיסורא, אמנם אנחנו לא נתחייבו בערכות עוברים, שלא הביאם הקב"ה עמנו בברית.

^{כז} וז"ל רבינו בס"ג דהא תשי"ט (לשון קדשו קונטרס ע, אות כב-כד): לעולם איז דאָך אַזוי, דער רמב"ם זאָגט דאָן, [און] לעולם זאָגן דאָך אַלע פוסקים אַזוי, זאָגן זיי אַז חלילה - יעדער - אפילו אַ בעל עבירה הייסט 'אַחיק', הייסט אַ 'איד', ישראל אָף על פי שחטא ישראל הוא. אָבער אַז ער פאַרלירט די אמונה, איז ער נישט נחשב כגדר ישראל, הייסט ער נישט אַחיק [נמותר לשנוא אותו, ואין אחראין עליו בחיוב ערכות, והוא מנסך יין, וכדומה]. ווי זיי גיבן צו פאַרשטיין די פוסקים, אַזא איד מדאורייתא נשלא נחשב ככלל 'אחיק'. [אצל] המחלל שבת [שם הוא רק] 'כאילו' [נקרא עכו"ם], ס'איז דאָ אַ חטאים וואָס ס'איז אַ פלוגתא צו ס'איז דאורייתא צו דרבנן. אָבער [אצל העדר] אַמונה' [לכל המוסקים איז עס 'אורייתא' - שפעי לה זה] האָט מען נישט דער דין פון ישראל, חלילה אַז מאַז נישט קיין מאַמין אין איינע פון די י"ג עקרים, אָדער אַן אות אחת נשכחתי ^{כח} חלילה אַז מ'זאָגט אַז תורה איז נישט מן



ד

[ואם כן לכאורה קשה, אז] ער זאָגט אַן שױבֿה 'יִשְׂרָאֵל' עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, ס'איז דאָךְ אַ סְתִירָה [מיניה וביה], ער זאָגט שױבֿה 'יִשְׂרָאֵל', און [ער] לאָזט אויס [עַד ה' אֱלֹקֶיךָ] אפילו כפירה בעיקר.

סא

הקדמה לשוב קושיא

ולכן נראה לומר, דיש עוד חילוק בזה, על פי המבואר בספרים דיש ב' בחינות במי שנפל לפח הכפירה ל"ע. דיש מי שמתחילה היו לו דיעות נפסדות, והו' שגם לו אחר כך לעבור על העבירות. אמנם יש מי שעבר על עבירות תחילה, מפאת תאות נפשו ורצונותיו, שלא היה יכול לכבוש את יצרו, וזוה נמשך לו אחר' שנתדרדר עד שבא לידי דיעות נפסדות

נאָר וואָס דען, מיר דאָכט זיך דאָ אַן ענין, אַז מ'איז מִתְבּוֹנֵן דערינען.
[דהנה] ס'איז דאָךְ ידוע וואָס שטייט אין ספרים הקדושים, ס'איז ידוע ס'שטייט נאָךְ אין די ראשונים, [אז] אפילו [בקלקול] עניני אַמוּנָה, איז דאָ צוויי בְּחִינּוֹת.

סב

ס'איז פֿאַרהאַנגן לאַ עֲלִינוּ, הַשֵּׁם יִשְׁמְרֵנוּ, רַחֲמָנָא לִיְצִלֵן, [אז] מ'האָט דיעות נפסדות אין דער אַמוּנָה, און 'דעס ברענגט' אים דערנאָךְ צו עֲבִירוֹת, צו תַּאֲוֹת. וואָרן דורך די דיעות נפסדות, וויאָזוי קען מען האָבן יְרֵאת שָׁמַיִם, דאָס ברענגט דאָךְ [ההיפך ח"ו, וממילא] ווערט ער לאַ עֲלִינוּ, רַחֲמָנָא לִיְצִלֵן [גם 'עבריי'ן' במעשים רעים].

סג

ס'איז אָבער פֿאַרהאַנגן פֿאַרקערט, [אז] איינער האָט נישט [בעצם] קיין דיעות נפסדות, נאָר פֿאַרקערט, ער קען זיך נישט פּוֹכֵשׁ זיין די תַּאֲוֹת [ומתקלקל תחילה] מיט עבירות, און די טֵכֶּע פון אַ מענטש [איז דאָךְ אז] ער וויל זיך מַצְדִּיק זיין, ברענגט אים דער כַּח הַתַּאֲוָה [אז דאָס] וואַרפט אים אַרײַן די דיעות נפסדות [של כפירה, כדי להרגיע את רוחו שיהיה שלום בנפשו]¹².

הַשָּׁמַיִם, רַחֲמָנָא לִיְצִלֵן. ○ די גמרא (סנהדרין מד.) לערנט אַרױס אַף עַל פִּי שחטא ישראל הוא, לערן איך אַרױס פון עַכְלָן, ביי חטא עַכְלָן שטייט חָטָא 'יִשְׂרָאֵל' וכו', דער חטא פון עַכְלָן איז געוועזן ער האָט עובר געווען אַ חרם, אַ שׁוֹבֵעָה, אָבער ס'איז נישט געווען קיין עניני אמונה וכו', עַל כֵּל פִּנִּים עניני אמונה איז אַרױס נישט געווען דערינען [במעשה עכן], ס'שטייט נישט, לאַ מיניה ולא מקצתו, אדרבה ער איז געווען אַ גרויסער מאמין, יהושע האָט אים געזאָגט [בני שים נא כבוד לה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵן לוֹ תּוֹדָה וגו' (יהושע ז, ט)] האָט ער תְּשׁוּבָה געטון [והוודה עצמו, און] ער האָט נאָךְ זוכה געווען לחיי 'עולם הבא' (סנהדרין מג: וכו'). ○ כאַטשיג לדינא איז דאָךְ אַמאַל דאָ אַז לחומרא איז ער נאָךְ ווײַטער נישט לו דין ישראל, גם הכופר, לענין שקידושיו אוסרים, ולענין שיעשע על כל חטא, אַזוי ווי די גמרא זאָגט (ב"ק לח.) אפילו ביי די מִצְוֹת בְּנֵי נח, זאָגט די גמרא [ווען] ער האָט געזען זיי האָבן נישט געהאַלטן, האָט מען זיי מתיר געווען, פרעגט די גמרא אַתְּגוּרִי אַתְּגוּר [וכי מרױת בחטאון], 'קיין ריוח' קענען זיי נישט האָבן פון דעם וואָס זיי האָבן אַראָפּגעוואָרפֿן [עול התורה. ומתוך] אלא שאין מקבלין שׁכר, זיי זענען נישט בגדר קיין מִצְוִים יְעוֹשִׁים. 'פרי' ווערן, קען מען נישט מיט דעם. ווייל ער איז לאַ עלינו געוואָרן אַ כּוֹפֵר ווערט מען נישט 'פרי', ס'זאָל נישט זיין [קיין ענוש], און לגבי קידושין. אָבער די סברא, דאָס איז אַז דאָס איז נאָר לחומרא [אבל לענין להתייחס אליו כמו לישראל, אין לו דין ישראל], אַזוי זעט דאָךְ אויס אין די פוסקים אַ דבר פשוט. ○ יהיה איך שיהיה, אָן דער אמונה איז גאַרנישט פֿאַרהאַנגן, הייסט מען נישט קיין ישראל. און לויט ווי כ'האָב פריער געזאָגט [נמצא] אַז ס'איז דאָ אַ 'בחינה' אויף דער אמונה, און די בחירה איז אַז מ'זאָל נישט 'פֿאַרדאַרבן' [האמונה שמושרש בו מתולדה]. יהיה איך שיהיה, אַז מ'פֿאַרדאַרבט נישט [האמונה] איז מען אַ איד, האָט מען אַ דין ישראל, אַז מ'איז אַ מאמין דעמאַלטס הייסט מען אַ ישראל, און אַז נישט איז מען נישט קיין 'יִשְׂרָאֵל'.

¹² וז"ל רבינו בס"ג בשלח תשי"ד (לשון קדשו קונטרס פו, אות פו-פז): אַזוי ווי ס'איז פֿאַרהאַנגן ביי די קדוּשָׁה [שתי בחינות דלהלן, כן הוא ח"ו גם בעבירות ובדרכים רעים. דמצינו אצל 'הקדושה'], ס'איז אַמאַל פֿאַרהאַנגן [אז] די 'פעולות' ברענגען דאָס 'פֿנימיות', [ווי] דער חינוך זאָגט עס כמה פעמים, דער רא"ה אין ספר החינוך (ובעיקר במצה טז), [אז] די אברים החיצונים זענען פועל אויף די אברים הפנימיים, וואָס' מ'טוט מיט די אברים החיצונים, אפילו מ'איז נישט 'דערכיי', דאָס ברענגט אַרײַן אַ 'פעולה' [פי' התפעלות] אין די אברים הפנימיים, זאָגט ער. ביי אַסאַך

סד

ויש חילוק גדול ביניהם, דמי שנפל לפח ויִקְשִׁים מחמת תאות ועבירות שבאו מחמת רתיחת הילדות וכדומה, עדיין יש לו תקוה שישוב בתשובה כשיזקין יותר. ואף שדבר קשה הוא לשוב מדיעות נפסדות, אבל ישנו במציאות שישוב בתשובה

און וואָס דער חילוק איז פון די צוויי [בחינות].

דער וואָס ער איז נישט בעצם אזוי, נאָר די עבירות וואָרפן אין אים אַריין אַ גיפט [גם בעיני דיעות, ווי] ס'געשעט אַמאָל [במי שנכשל בעבירות מחמת] די רתיחת הילדות. אָבער ער טוט אַמאָל [תשובה לבסוף, כי] אין לך אָדס שאַין לוֹ שְׁעָה^{כז}, [און ווען] ער טוט אַמאָל תשובה אויף די 'עבירות', ער וויל שוין נישט זינדיגן, קאָן ער צוריק באַקומען די 'דיעות' [האמיתיות].

הגם ס'איז שווער [לשוב בתשובה], אַז מ'פאַלט שוין אַריין [בפח העונות. אמנם] על כל פנים ס'איז נאָך אַ מציאות.

סה

מה שאין כן במי שהתחיל מתחילה בדיעות נפסדות, כמעט שאין לו תקוה לשוב, זולת ברחמי שמים מרובים. ואצלו הוא שחילקו כדלעיל, דצריך שיהיה מת באותה תשובה, דמ"מ גם הוא אפשר לו לשוב באופן שיתקבל תשובתו עכ"פ בשמים

אָבער דער וואָס ס'האָט זיך 'אַנגעהויבן' [אצלו] ביי דיעות נפסדות, [איז] אפילו ווען ער האָט שוין נישט די תאָנות, און ער זינדיגט [שוין] נישט די עבירות, אָבער ווייל ער איז שוין טאַקע 'אָזוי' [בעצם, בדיעותיו], - רַחֲמָנָא לִיזְעֵל, לֹא עֲלִינוּ, - איז פאַרפאַלן, [שאין מקבלים אותו בתשובה]. נאָר מיט גרויס רַחֲמֵי שָׁמַיִם [עדיין אפשר שישוב בתשובה ותתקבל למעלה] ווי איך האָב פריער געזאָגט, [וואָס] ס'איז פאַרהאַנדן [אפילו] ביי אַזאַ בחינה, 'אויף אַלעמען' איז דאָ אַ תקנה, מיט גרויס סִייעתא דשמיא, [אָבער] ווי דער רמב"ם זאָגט, נישט אַקעגן מענטשן, נאָר ביי הקדוש ברוך הוא.

סו

ישוב קושיא ה

עם המשך ההקדמה לישוב קושיא ב-ד

ובאופן שעל ידי ריבוי העבירות נכשל ח"ו בדיעות נפסדות, יש לומר דוה נקרא אצלו רק בחינת מכשול ושונג, דמצוי הדבר פעמים שנפל בענינים כאלו בלא יודעים, שאין לו אף ידיעה שהם דברים הנוגעים באמונה, ובאופן כזה לא נאמר עליו הפסוק כל באיך לא ישובו, אלא שפיר מועיל לו תשובה. ובוה מיושב ג"כ דברי המדרש שמפרש דהכתוב מוהיר שובה ישראֵל אפילו למי שכפר בעיקר, דוה מייירי במי שבא לכפירה רק באופן כזה, והוא עדיין נקרא בשם 'ישראל'

דאָס קען זיין.

מצות זאָגט ער איז דאָס דעם טעם. אָבער דער 'עיקר' איז אַז ס'זאָל זיין פאַרקערט, אַז די אברים הפנימיים זאָלן אַרויסברענגען אויפן חיצוניות, ס'זאָל זיך 'אַנהייבן' בפנים, [דעמאָלטס] איז עס מיט מער שְׁלִימוֹת. נאָר וואָס זשע דען אַז מ'איז נישט 'דעריי' [בפנימיות, אז צריכן לעור את הפנימיות ע"י הקדמת החיצוניות]. אַזוי אויך די זעלבע איז חלילה ביי עבירות, ביי אַ שלעכטן וועג איז אויך פאַרהאַנדן [ביידע בחינות]. אַמאָל איז פאַרהאַנדן, - [והוא על דרך] [אבות ד, ב] עבירה גוררת עבירה. - ס'איז [אַמאָל] פאַרהאַנדן חלילה, מען 'טוט' שוין עבירות, ווייל מ'האָט אין זיך טאַקע שלעכטע דיעות, חלילה דיעות נפסדות. דאָס איז נאָך אַרגער. [און] אַמאָל איז פאַרהאַנדן פאַרקערט, מ'האָט נישט בעצם קיין דיעות נפסדות, נאָר די עבירות ברענגען שלעכטע מחשבות, מיט שלעכטע דיעות רעות, מ'פאַלט אַריין אין דעות נפסדות 'דורך' די עבירות, איז פאַרהאַנדן. ביי דעם איז [אין] דאָס חיצוניות ברענגט שפעטער דאָס 'פנימיות'. אַזוי [אין] ביי עבירות. אַזוי ווי ס'איז פאַרהאַנדן ביי די עבודה, ביי מצות, אַזוי איז פאַרהאַנדן ביי עבירות.

^{כז} לשון המשנה באבות (ד, א): הוּא הִיָּה אֹמֵר, אַל תְּהִי בּוֹ לְכָל אָדָם, וְאַל תְּהִי מְפֻלֵּג לְכָל דָּבָר, שְׁאִין לָךְ אָדָם שְׁאִין לוֹ שְׁעָה, וְאִין לָךְ דָּבָר שְׁאִין לוֹ מָקוֹם.



אז איינער פאלט אריין חלילה אין א דיעה נפסדה [מחמת שנכשל בעבירות תחילה], ער איז זיך טועה [ווייל] ער ווייסט נישט אז ס'איז מינות, אדער כדומה, קאן ער גאר הייסן אפשר ווי א בחינה פון א שונג דערינען.
[ועל דרך שאמרו בגמרא^כ ולבית יעקב חטאתם, [אלו עמי הארץ] וואס די זדונות זענען כשגגות.

סז

[וכמו כן הכא] ווייל ער האט געטון אנדערע עבירות, [ממילא] די עבירות האבן אים אריינגעווארפן אין אזעלעכע שלעכטע מחשבות, [זיי] האבן אים מושך געווען אין אזעלעכע ענינים וואס ס'רירט אן אין דער אמונה.
[איין] קען זיין [אז] דער איז נאכנישט אין דעם קלל פון כל באיה לא ישובון, [ווייל] ער איז נאך א בחינה פון א שונג.
[וממילא] קאן ער נאך תשובה טון [גם באופן שנשאר בחיים], און ער האט נאך דעם דין 'ישאל', [ואליו קורא הפסוק שובה ישאל עד ה' אלקיך, אפילו אם כפר בעיקר ח"ו].

סח

אבער ווער ס'איז טאקע בעצם חלילה בשאט נפש - לא עלינו, השם ישמרינו - מיט כפירה, דער רחמנא ליצלן האט נישט דעם דין ישאל.
[וממילא] קאן דאך דער פסוק נישט שמועסן פון דעם.

סט

ישוב קושיא ד, עם ישוב קושיא ב-ג (באופן שלישי)

ומעתה אתי שפיר גם קישור המשך הפסוק, ומה שמסיים בנתינת טעם כי 'כשלת' בעונך. דהכתוב בא לתרץ האריך תועיל התשובה אפילו על כפירה, ולזה מפרש כי הכפירה היתה רק בגדר 'מכשול', וזה נגזר לך בעונך הקדומים, ולא שבעצם היה כך ח"ו דיעות כאלו
דאס קאן זיין דער פשט [בהמשך הפסוק, שאמר] שובה ישאל עד ה' אלקיך, [וכמו שדרשו במדרש] אפילו ס'רירט אן אין דער אמונה.
אבער זאגט דער פסוק ווען, פארוואס [קענסטו תשובה טון, און דו הייסט בשם 'ישאל', ווארן כי 'כשלת' בעונך, ווען ס'איז נאך געווען א 'מכשול' [שנגרם לך על ידי עונך], אז דורך די עונות ביסטו אריינגעפאלן אין שלעכטע דיעות, און מ'נעמט זיך נישט אינאכט אפילו אז ס'איז אזוי, ס'איז געווארן [רק בדרך] שגגה.

^כ בגמרא בבא מציעא (לג): כדריש רבי יהודה רבי אלעאי, מאי דכתיב (ישעי נח, א) תגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, תגד לעמי פשעם, אלו תלמידי חכמים, ששגגות נעשות להם כזדונות [פירש"י: עמי דהיינו תלמידי חכמים, את חטאתם אני קורא פשע, שהיה להם לתת לב בטעמי משנתם שיכירו להם את העיקר, ולא יורו הלכה מתוך משנה שאינה עיקר], ולבית יעקב [שאר העם] חטאתם [אפילו פשע שלהם אני קורא חטאת], אלו עמי הארץ, שזדונות נעשות להם כשגגות. • והיינו דתנן [אבות ד, יג] רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד [בגמרא, שהוא תירוץ טעמי המשניות, או אם תשמע דבר משנה מרבך, הזהר לשאול טעמיו, ומי שנאה], ששגגת תלמוד [אם שגית בהוראה בשגגת תלמודך, שלא ידעת טעם המשנה ונתת בה טעם אחר, ומתוך כך דמית לה דין או הוראה שבה לידך, ולמדת הימנה שלא כדת, שאין הטעם כמו שהיית סבור, שאילו ידעת טעם המשנה לא דמית לה מעשה הבא לידך] עולה וזרין [ענוש אתה עליה כמוזר, שזרין הוא בידך, שלא שאלת טעם מרבך].

ע

אזוי ווי מ'זעט נעבעך היינט, [און] דאָס רוב איז [רק בבחינת] שְׁגָגוֹת. מ'פֿאַלט אַריין אין אַזעלעכע דיעות וואָס ס'רירט אָן אין די עיקרי אַמוּנָה, אָבער ס'איז נישט בַּחֲנָם פֿאַלט מען אַריין אין דעם, [נאָר ווייל] מסתמא האָט ער געזינדיגט [פריער], אַז ס'האָט אים צו דעם געברענגט. [מסתמא] האָט ער געטון אַנדערע 'זדונוֹת', וואָס ס'האָט געברענגט צו דעם 'מכשול'.

עא

אָבער על כל פנים 'די' האָבן נאָך דעם דין ישְׂרָאֵל, [און אַז] מ'זאָל נאָך קאַנען תְּשׁוּבָה טון. איז עס דאָך די בחינה, [אַז] די עוֹנוֹת וואָס ס'רירט אַמאָל אָן [להביאו לידי] אַזעלעכע דיעות וואָס ס'רירט אָן אין די אַמוּנָה, איז [דאָס] כְּעֵין שׁוּגָג, הייסט עס אַ מכשול.

עב

איבערדעם 'באָוואָרנט' דאָס דער פסוק, דעם וואָס מ'זאָגט אָן שׁוּבָה ישְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, [אפילו] אויף עניני אַמוּנָה, זאָגט ער [ווייטער] ווען איז דאָס און וואָס איז דאָס, אַז ס'איז כִּי 'כְּשִׁלְתָּ' בְּעוֹנָה, ווייל ס'איז נאָר געווען אַ מכשול ביי דיר, דאָס איז נישט קיין עֲצָמִיּוֹת פון די כְּפִירָה, מ'האַלט נישט חלילה ביי קיין כְּפִירָה, ס'איז נאָר אַ מכשול, [שעל ידי העונות] פֿאַלט מען אַריין [אפילו] אין אַזעלעכע דיעות וואָס ס'רירט אָן אין דער אמונה, טאַקע 'בְּעוֹנָה', [דמסתמא] האָסט געטון אַנדערע עוֹנוֹת וואָס ס'האָט דאָס געברענגט.

עג

אָבער אַז נישט [לולי העונות], קען נישט פֿאַרקומען [אזוינס]. איז מען אָפּגעהיטן פון אַזעלעכע מחשבות, פון אַזעלעכע דיעות. נאָר [ווייל] דאָס דורך בעונותינו הרבים איז דאָך מְלֵא עוֹן וּפְשָׁע, [איבערדעם] איז מען עָלוּל אויף אַזעלעכע דיעות, וואָס ס'רירט אָן אין דער אַמוּנָה.

עד

און ס'טרעפט זיך אפילו [ביי] אידן וואָס זענען נישט חלילה 'דערכיי' [לחשוב נגד האמונה. און ווען] ער זאָל טאַקע מַרְגִּיש זיין אַז ס'איז כְּפִירָה בְּעִיקָר, אָדער אַז דאָס 'רירט אָן' אין דער אַמוּנָה, העט ער זיך 'געהיט' פון דער דיעה, העט ער 'אַנטלאָפֿן' דערפון.

נאָר ער האָט דאָך שוין נישט די 'הַרְגָּשָׁה'. [ווייל] ער איז שוין אַריינגעפֿאַלן אין די מכשולות [במעשה, און] ווייל ער גייט נאָך [נאָך] די תַּאֲוֹת נִפְשׁוֹ, נאָכ'ן 'רצון' נִפְשׁוֹ, [און] ער איז נישט 'מְבַטֵּל רְצוֹנוֹ' פֿאַר רְצוֹן הַבּוֹרָא יתברך שמוּכָּס.

כ" מלשון המשנה באבות (ב, ד): הוא היה אומר, עשה רצונו כרצונה, כדי שיעשה רצונה כרצונו. בטל רצונה מפני רצונו, כדי שיקטל רצון אחרים מפני רצונה.



אז ער איז נישט מ'בטל ר'צונו פאר ר'צון הבורא יתברך שמו, דעם ברענגט אים אריין אזעלעכע דיעות און שיטות וואס ס'רירט אן אין דער אמונה.

ע

איבערדעם זאגט דער פסוק, 'דער' קען נאך תשובה טון, [און] ער האט נאך דעם דין 'ישראל'.

ווארן מ'רעדט דאך נישט היצט אויף אן אנדערן אופן, ער שמועסט נאר פון דעם, [שהרי] ער רופט דאך עס [בלשון] 'מכשול'.

חס ושלום אז מ'איז טאקע שוין בשאט נפש - לא עלינו - א כופר, אויף דעם האט דער פסוק נישט געזאגט שובה ישראל.

דעם וואס ס'ליגט דערינען [כפירה ממש], אויף אלענפאלס קען מען דאך נישט זאגן [שובה ישראל]. הגם ס'איז פארהאנדן א בחינה [של תשובה גם בזה], ווייל ס'איז פארהאנדן תשובה, נאר [כשהוא] מת באותו תשובה, אבער [בלשון שובה] 'ישראל' האט דער פסוק 'די' נישט געמיינט.

און [גם אין לומר] אז על שם העתיד [קראו 'ישראל', על הזמן שלאחר שישוב בתשובה. דהלא] אבער דער פסוק 'הייבט דא אן' שובה 'ישראל' [ומדבר למי שעדיין לא שב עתה בתשובה, ולכן] דא באווארנט זיך דער פסוק [און] ער זאגט ווען זאג איך דאס, דעם עד ה' אלוקיך [אפילו אם כפר בעיקר, רק] אז ס'איז 'כשלת' בעונך, א בחינת מכשול.

עו

אופן רביעי בביאור הפסוק שובה ישראל

הקדמה לשוב קושיא ב-ג (באופן רביעי)

והנה עוד איתא במדרש בדרשת 'עד' ה' אלוקיך, דהוא מלשון 'עד'. וכוונת הכתוב לומר שהקב"ה הבטיח שהוא י'עד' על ישראל ששבו בתשובה, והוא תירוצו על שאלת ישראל מי מעיד בנו על התשובה

ס'איז דא נאך א מדרש [בדרשת הפסוק שובה ישראל 'עד' ה' אלוקיך].

זיי ברענגען נאך א מדרש, שובה ישראל 'עד' ה' אלוקיך, 'עד' [איז] פון לשון עד, [אז] הקדוש ברוך הוא זאל זיין אן עדות.

זיי ברענגען דאך אלע [ספרים] דעם מדרש, דעם לשון אין מדרש^א ברענגען זיי אלע, [אז אונז] אידן, האב מיר געזאגט [אויב] מ'וועל מיר תשובה טון מי מעיד בנו, און הקדוש ברוך הוא זאגט אני עד, [שנאמר] והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים, לרעה נעשיתי עד, ולטובה לא נעשיתי עד [בתמיה].

הקדוש ברוך הוא זאגט עד ה' אלוקיך, הקדוש ברוך הוא איז אן עדות.

^א בילקוט שמעוני (הושע רמז תקלב): רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, 'עד' ה' אלוקיך. אומרים ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אם אנו עושים תשובה מי מעיד עלינו, אמר להם הקב"ה, לרעה נעשיתי לכם עד, שנאמר (מלאכי ג, ה) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים, ולטובה איני נעשה לכם עד [בתמיה], הוי שובה ישראל 'עד' ה' אלוקיך.

^א דלשון בילקוט שמעוני דלעיל, זה מובא בכמה ספרים בדרושי שבת שובה. משא"כ הוספת לשון הפסיקתא רבתי דלהלן.



עז

והוא כעין מה שכתב הרמב"ם דתשובה הוא שיעזוב חטאו
עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם

אזוי ווי דער רמב"ם זאגט דאָן^ל בַּמֶּתֶק לְשׁוֹנוֹ, אַז תְּשׁוּבָה אִיז, עַד שְׁעִיד עָלָיו
יודע תעלומות שלא ישוב לכִּסְלָה.

עח

והמפרשים לא ציינו המקור לדברי הרמב"ם אלו, וכנראה שמקורו מדברי המדרש הנוכר

[ובמפרשי הרמב"ם לא ציינו המקור לדבריו אלו. אמנם] זעט אויס [אז] ער האָט עס אויך
געמוזט נעמען פון 'דעם' מדרש^ל.

ער ברענגט דאָן אַסאַך ענינים [וואָס דאָס] האָט ער דאָן אַרויסגענומען פון מדרשי
חכמינו ז"ל. [וכמו כן דעס] וואָס ער זאָגט עַד שְׁעִיד עָלָיו יודע תעלומות, [מקורו במדרש
דלעיל שדורש] יַד ה' אֱלֹקֶיךָ, [אז] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זָאָל זֵיין אַן עֲדוּת, [ווייל] דער עיקר [תְּשׁוּבָה]
איז דאָס, עַד שְׁעִיד עָלָיו יודע תעלומות, מ'זאָל זיך נישט פאַפֿן, ס'זאָל זֵיין עַד ה'
אֱלֹקֶיךָ.

עט

אמנם עתה מצאתי יש עוד הוספת דברים על דברי המדרש הנוכר, שמתחילה השיב הקב"ה שהמלאך
מיכאל יעיד עליהם, ועל זה אמרו ישראל שאין רוצים אלא שהקב"ה בעצמו יעיד עליהם. וכבר הזכרתי בראש
השנה מענין הכתוב בדניאל דקורם הגאולה יַעֲמַד מִלֶּאֱךָ מִיכָאֵל, ופירש"י שישתתק מללמד זכות, וביארתי דהו
בכוונה מכוננת כדי שהקב"ה עצמו ילמד עליהם. ועתה ראיתי בפסיקתא זו סעד לדברי, שישאל בעצמם יבקשו
כך, שהקב"ה בעצמו ילמד עליהם זכות

נאָר אַ פֿלא, האָב איך היצט אינאַכט גענומען, [און] כ'האָב נישט געזען [בספרים]
ברענגען 'דעם' מדרש [דלהלן, וואָס] איך האָב געזען היינט אינעווייניג אין מדרש אין
די פסיקתא^ל, האָב איך געטראָפֿן אַן עֲנִין, [וואָס איז] אַ גרויסער סַעֲד לְדַבְּרִי, [צו דעס]
וואָס איך האָב געזאָגט ראש השנה^ל, אויף דעם וואָס ס'שטייט^ל (דניאל יב, א) אַז [בַּעֲת
הַהִיא] יַעֲמַד מִלֶּאֱךָ מִיכָאֵל, און רש"י זאָגט אין דניאל^ל [פשוט], אַז דער מִלֶּאֱךָ מִיכָאֵל
וועט שטיין בלייבן [און] ער וועט נישט מְלַמֵּד זְכוּת זיין אויף אידן בַּעֲת הַהִיא.

^{לב} ברמב"ם (תשובה ב, ב): ומה היא תְּשׁוּבָה, הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא
יעשהו עוד, שנאמר (ישעי' נה, ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכָו וגו'. וכן יתנחם על שעבר, שנאמר (ירמ' לא, יח) כִּי אֲחֲרֵי שׁוּבִי
נחמתי. וַיַּעֲזֹב עָלָיו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר (הושע יד, ד) וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֶלְקִינוּ
לְמַעַשֵׁה יְדֵינוּ וגו'. ונע"י פירושו בכסף משנה ולחם משנה]. וצריך להתודות בשפתי, ולומר עניינות אלו שגמר בלבו.

^{לד} וכן מבואר בייטב פנים לשבת שובה (אות ג), עיי"ש לפי דרכו. וכן כתב בספר קובץ על הרמב"ם שם.

^{לה} בדרשת תקיעת שופר תשי"ח, ונרפס בדברי יואל לר"ה (אות סב), עיי"ש כל הענין באורן. וכן האריך רבינו זוה
בליל ב' דסוכות תשכ"ז ותשכ"ח, ונרפס בדברי יואל שם (אות ס), ובליל ב' דסוכות תשכ"ז (לשון קדשו קונטרס שי).
וכן ביאר רבינו בקצרה בדרשת הושענא רבה תשי"י (לשון קדשו קונטרס קט, אות נח) אצל למענך בוראינו, ובדברי
יואל ויצא (עמוד לו).

^{לו} בספר דניאל (יב, א): וּבַעֲת הַהִיא יַעֲמַד מִיכָאֵל הַשֵּׁר הַגָּדוֹל הַעֲמֵד עַל בְּנֵי עַמָּךְ, וְהִתְהַ עַת צָרָה אֲשֶׁר לֹא נִהְיָתָה
מִהֵיט גוֹי עַד הַעַת הַהִיא, וּבַעֲת הַהִיא יִמְלֹט עַמָּךְ כָּל הַנִּמְצָא כְּתוּב בַּסֵּפֶר.

^{לז} ברש"י דניאל שם: וּבַעֲת הַהִיא יַעֲמַד מִיכָאֵל. ישתתק כאלם, שיראה הקב"ה דן בעצמו, ואומר היאך אאכד
אומה גדולה כזו בשביל ישראל: וְהִתְהַ עַת צָרָה. בפמליא של מעלה, וקטיגוריא בתלמידי חכמים, בזווי ובזווי
דבזווי, כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפרק אחרון של כתובות (קכב, ובסנהדרין צד:). יִמְלֹט עַמָּךְ. תאכד מלכות
אדום וימלטו ישראל: כָּל הַנִּמְצָא כְּתוּב בַּסֵּפֶר. הרי זה מקרא קצר, כל הנמצא כתוב בספר זה, על ידי החלומות
הכתובים בו.



[און] איך האָב מיך געשטעלט אויף דעם [בראש השנה, למה ישתתק מיכאל].

- דאָכט זיך מיר [אַז] דער מדרש^מ זאָגט^ל [אויך אזוי פשט, אַז] הקדוש ברוך הוא זאָגט [מיכאל] 'נִשְׁתַּתְקָת' [מלמד זכות על בְּנֵי, וועל איך זאָגן. - און איך האָב מיט דעם געטייטשט [בלשון הפייטן]^{לח} בָּאִין מַלְיִן יוֹשֵׁר 'תְּגִיד' לִיעֶקֶב, [שתגיד אתה בעצמך מליצה ישרה על ישראל].

נאָר טאַקע פאַרוואָס [למה ישתתק מיכאל]. האָב איך געזאָגט, קאָן זיין [אַז] דער מַלְאָךְ מִיכָאֵל וועט טאַקע דאָס טון בְּכֹנֶה מְכֹנֶה, ווייל ער וויל [אַז] הָשֵׁם יִתְבָּרֵךְ זאָל זאָגן [לימוד זכות על ישראל, שהרי] ער זוכט דאָךְ [ס'זאָל זיין] לְטוֹבַת יִשְׂרָאֵל, און דאָס איז די טוֹבָה [פאר אידן] אַז הָשֵׁם יִתְבָּרֵךְ [ילמד עליהם זכות]. דאָס קען זיין דער טעם [על מה שישתתק מיכאל]. אזוי האָב איך דעם ראש השנה געזאָגט.

פ

און איך האָב געטראָפֿן [היינט] אַ גרויסן סַעֲד לְדַבְּרִי, [פון דעם וואָס] ס'שטייט אין פסיקתא דרב כהנא רבתי^{לט}, טאַקע דאָרטן וואו ער ברענגט דאָס אויכעט אַז הקדוש ברוך הוא נעשה עֵד, [וואָס] דאָס ברענגען זיי אַלע^ל, נאָר דעם ברענגען זיי נישט, [דעם וואָס] דאָ אין פסיקתא שטייט אזוי:

שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, וועלן אידן זאָגן, אַז מ'וועל מיר תְּשׁוּבָה טון, מ' מעיד פֿנוּ. אמר הקדוש ברוך הוא, מלאך מיכאל יעיד בכם, דער מלאך מיכאל וועט אויף ענק עֲדוֹת זאָגן, [שנאמר] בַּעֲת הַהִיא [יַעֲמֹד] מַלְאָךְ מִיכָאֵל. אמרה כנסת ישראל אין אנו רוצים אלא כך, אונז וויל מיר נישט נאָר דיך אַליין, אונז וויל מיר נישט קיין אַנדערן עֲדוֹת, בְּךָ אָנוּ תִּפְצִים, אזוי שטייט אין מדרש. האָט הקדוש ברוך הוא געזאָגט אַני מעיד עֲלֵיכֶם, דעמאָלטס האָט השם יתברך [דאָס] געזאָגט.

פא

שטייט אַרויס אזוי אין די פסיקתא, אַז הקדוש ברוך הוא זאָגט [קודם אַז] דער מלאך מיכאל [יעיד עליכם זכות], און אידן וועלן זאָגן זיי ווילן נישט.

^{לו} והכוונה דגם שם איתא כפירש"י, ולא כמו שפירשו שאר המפרשים בדניאל (כאבן עזרא, ובמצודות) שיעמוד מיכאל ללמד זכות. וכמובא עוד להלן בדברי רבינו משה ומתן בזה.

^{לח} בחזרת הש"ץ לימים נוראים (בברכת אתה קדוש): בָּאִין מַלְיִן יוֹשֵׁר מוֹל מַגִּיד פֶּשַׁע, תְּגִיד לִיעֶקֶב דְּבַר חֵק וּמִשְׁפָּט, וְצִדְקָנוּ בְּמִשְׁפָּט הַמֶּלֶךְ הַמְּשַׁפֵּט.

^{לט} בפסיקתא רבתי [שהוא ג"כ מרב כהנא] (סוף פרשה מה, ובקצת דפוסים פרשה מר. והפסיקתא כולו מיוסד על פרשיות הקריאות וההפטורות, ופרשה היא מיוסד על הפטרת שובה ישראל): דבר אחר שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה'. אמרו לו ישראל, רבונו של עולם אם עושים אנו תשובה מי מעיד שקבלת אותנו, אמר להם, הסניגור שלכם זה מיכאל, שנאמר (דניאל יב, א) בַּעֲת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל [הַשֵּׁר הַגָּדוֹל הָעֹמֵד עַל בְּנֵי עַמּוֹךְ וְגו', ופירש הר"ל דרריש 'יעמוד' להעיד עליהם], אמרו לו אין אנו מבקשים אלא לך, שנאמר (תהלים כז, ח) לָךְ אָמַר לִבִּי בִקְשׁוּ פָנַי [ו"ג: אמר להם לכו ובקשו פָּנַי] ואני מעיד עליכם. ויש לך מניין ללמוד, וכי איזו מדה מרובה, מדה טובה או מדת פורענות, הוי אומר מדת הטובה. בא וראה, אין כבודו של הקב"ה להעיד על הדברים הללו, והוא בכבודו מעיד על המנאפים ועל המכשפים, שנאמר וְקִרְבָּתִי אֲלֵיכֶם לְמִשְׁפָּט וְהִיטִיתִי עַד מִמָּהָר בְּמִנְאָפִים וּבְמִכְשָׁפִים, אמר הקב"ה, ואם על מי שהוא חוטא אני מעיד, על מי שהוא עושה תשובה על אחת כמה וכמה, אמר הורשע שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ.

[ולכאורה] פאַרוואָס ווילן זיי נישט, פאַרוואָס ווילן זיי נישט נאָר בָּך. ווייל מִסְתַּמָּא איז טאַקע אזוי בעסער, דאַרפן זיי דעס וואָס ס'איז בעסער.

פב

דאָס איז אַ גרויסע סַעֲד לְדָבָר, אַז 'אידן' וועלן טאַקע אזוי אַרויסזאָגן, זיי וועלן דאָס זאָגן בְּפִירוּשׁ אַז מ'וויל נישט אַז דער מַלְאָךְ מִיכָאֵל זאל זיין אַ מַלְיָן, [נאָר] מ'ברוּיך מיר הָאָבֵן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אַלײַן פאַר אַ מַלְיָן יוֹשֵׁר פאַר אידן, [ווייל] דאָס איז קראַנטער, דאָס איז בעסער. שטייט אזוי אַרויס אין מדרש חכמינו ז"ל.

פג

ממילא איז דאָך שוין טאַקע פאַרענטפערט [למה 'ישתתק' מיכאל, וכפירש"י. ווייל] דער מַלְאָךְ מִיכָאֵל ווייסט אויך פון דעם, ער ווייסט אויך פון דעם אַז אידן ווילן אזוי. און פאַר דעם זעלבן טעם וואָס אידן ווילן אזוי, וויל ער אויך אזוי. [שהרי] ער וויל דאָך נאָר לְטוֹבַת יִשְׂרָאֵל, ער איז אַפּוֹטְרוֹפֶּסָא רַבָּא דִּישְׂרָאֵל, ווי חכמינו ז"ל^א הָאָבֵן אים אָנגערופן. [וממילא] פאַרשטייט ער דאָס אַלײַן [ולכן 'ישתתק' מעיקרא ובכוונה תחילה].

פד

[ביאור ראיית הפסיקתא מהפסוק בַּעַת הָיָא יַעֲמֹד מִיכָאֵל]

ואגב מה דמשמע שם בפסיקתא שמפרש 'עמוד' מיכאל, דהיינו שיעמוד להעיד, ולא כפירש"י שישתתק, וכן פירשו המפרשים, וכתבו דמדרשים חלוקים הם, כי גם פירש"י מקורו במדרשים. אמנם לי נראה דיש לומר דגם הפסיקתא מפרש כרש"י ושאר מדרשים, אלא דנקט הרישא וכוונתו על הסופא וכדרך המדרשים, והיינו שזה שהקב"ה יושב תחילה שמכאל יעיד עליהם, הוא מהסופא שאמר 'העמוד' על בני עמך, דהיינו שרגל לעמוד וללמד זכות, אבל הרישא פירושו 'שישתתק'.

- [נאָר] אַ חִידוּשׁ [יש עוד בדברי הפסיקתא זו].

[דהנה] אזוי דאַרטן [אין] די מפרשים אויפן פסיקתא^ב, [על מה שאמרו בפסיקתא] הקדוש ברוך הוא זאָגט [אַז] דער מלאך מיכאל [יעיד בכס] שנאמר [דניאל יב, א] בַּעַת הָיָא יַעֲמֹד מִיכָאֵל. זאָגן זיי [דלכאורה בפשטות משמע הכוונה שיעמוד להעיד ולהמליץ זכות. ווי] ס'שטייט טאַקע אזוי, ס'איז דאָ אַפֿאַר מדרשים^ב וואָס ס'שטייט אזוי דער פֿשֿט [דלשון 'יעמוד' פירושו שיעמוד ללמד זכות].

^א בוחר הק' (ח"ב דף רנד): הַי מִיכָאֵל, נְהוּרָא יְמִינָא, אַפּוֹטְרוֹפֶּסָא רַבָּא דִּישְׂרָאֵל. בְּגִין דְּכַד סִטְרָא אַתְרָא קִיַּמָּא לְאַסְטָהָ עֲלֵיהּ דִּישְׂרָאֵל, כְּדִין מִיכָאֵל טַעַן עֲמִיה, וְאַתְּעִיד סִיגִיורֵיָא עֲלֵיהּ דִּישְׂרָאֵל, וְאַשְׁתִּזְכֵּן מִהֵוּא קִטְיִגִּיורֵיָא דְמֵאֵרִי בְּעֵלֵי דִּישְׂרָאֵל.

ועיין בילקוט שמעוני וישלח (רמז קלב): אמר ליה הקב"ה למיכאל, למה עשית כן לבני בכורי, אמר לפניו לכבודך עשיתי. אמר ליה מעכשיו תהא ממונה עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות, הדא הוא דכתיב (דניאל י, כא) כִּי אִם מִיכָאֵל שְׂרָפָה, וְבַעַת הָיָא יַעֲמֹד מִיכָאֵל הַשֵּׁר הַגָּדוֹל (שם יב, א), וכתוב (ואתחנן ד, י) כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל, יבוא גדול ויעמוד על הגדול וכו'.

^{בא} כפירוש בעל זרע אפרים [להגרא"ז מרגליות] על הפסיקתא, בביאורו הקצר הנדפס בשם ביאור סתם (אות נא): בַּעַת הָיָא יַעֲמֹד כו'. רש"י שם בדניאל י"ב מפרש יעמוד לשון שתקיה. וכאן לא משמע הכי. ואפשר דכאן רצה לומר [כמו] שדרכו ללמד סיגוריא עליכם, וכמו שכתב בסופא דקרא הַעֲמֹד עַל בְּנֵי עַמֶּךָ [נורצ"ל דלכן מפרש גם 'יעמוד' שברישא כן, ולא כרש"י]. ודברי רש"י לקוחים ממדרש שוחר טוב (תהלים מזמור כ) הוּבָא בִּילְקוּט יַשְׁעִיהָ רִמּוֹ שִׁס"ז [והובאו להלן בהערה מג], עיין שם. [ומשמע דמסקנתו דמדרשים חלוקים הם].

^{בב} כן הוא בשמות רבה (יח, ה): וכשם שעשה הקב"ה בעולם הזה ביד-מיכאל וגבריאלי, כן לעתיד לבא יעשה על



נָאָר אָבער לויט ווי רש"י זאָגט^ל, און לויט ווי אַלע מדרשים זאָגן^{מג} [דעם פשט פון] 'יעמד' [אז] ער וועט 'נישט' מעיד זיין, אז ער וועט נישט ממליץ [זכות] זיין. איז דאָך עס עפעס מעשה לסתור [לפירוש הפסיקתא דמפרש כפשוטו מלשון עמידה ללמד זכות, דהלא הפסוק אומר]^{לה} כַּעַת הֵיא 'יעמד' [מיכאל השר הגדול, וממשיך לומר 'העמד' על בני עמך, ועל זה] טייטשן זיי [דגם לרש"י נמצא כך הפירוש בסיפא, אז] ער זאָגט יעמוד מלאך מיכאל 'העמד'.

ידיהם, שנאמר (עובדי' א, כא) וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָרָע, וְהָיוּ רַבֵּי הַקְדוּשָׁה אֹמְרֵם זֶה מִיכָאֵל לַעֲצֻמוֹ, שְׁנֵאמָר וְכַעַת הֵיא 'יעמד' מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך, שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומדבר עליהם, שנאמר (זכרי' א, יב) וַיַּעַן מֶלֶאֲכָה ה' וַיֹּאמֶר ה' צָבָאוֹת עַד מָתִי אֶתָּה לֹא תִרְחַם אֶת יְרוּשָׁלַם, ואומר (דניאל י, כא) וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי כִּי אִם מִיכָאֵל שָׂרְכָם. - [וכן פירשו האבן עזרא והמצודות בדניאל י"ב].

^{מב} ברות רבה (בפתיחה, פסקא א): רבי יוחנן פתח ואמר שמעיה עמי ואדבריה (תהלים נ, ז), א"ר יוחנן אין מעדיין אלא בשומע. רבי יודן ברבי סימון אמר, לשעבר היו קרויין ישראל כל האומות, סבתה ורעמה וסבתכא (נח י, ז), מכאן נקראין אין נקראין אלא עמי, שמעיה עמי ואדבריה, מאין זכותם שנקראו 'עמי', מ'ואדבריה, ממה שדברתם לפני בסיני ואמרתם (משפטים כד, ז) כָּל אִשָּׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. אמר רבי יוחנן, שמעיה עמי לשעבר, ואדבריה לעתיד לבא, שמעיה עמי בעולם הזה, ואדבריה בעולם הבא, כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם, שעתידין לקטרגם לפני ולומר רבון העולמים אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים, אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים, אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם. אותה שעה סניגורן של ישראל משתתק, הדא היא דתימא ובעת הדין יעמוד מיכאל, וכי שיביא למלצה וכו', ואתה אומר יעמוד, מהו יעמד, משתתק, כמה דאת אמר (איוב טו, טז) וְהוֹחֲלֵתִי כִּי לֹא יִדְבְּרוּ 'עמדי' לא ענו עוד. אמר לו הקב"ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני, חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני. ○ באיזו צדקה, ר' אלעזר ור' יוחנן, חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי, על שקבלתם את תורתי. שאלו לא קבלתם את תורתי הייתי מחזיר אותו לתורה ובהו, דא"ר הונא בשם ר' אחא, נמגים ארץ וכל ישיבה (תהלים עה, ד), כבר היה העולם מתמוגג והולך, אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני וכו', ומי ביסס את העולם, אנכי תפנתי עמוניה (סלה) (שם), בזכות 'אנכי' תפנתי עמוניה סלה. וחד אמר בצדקה שעשיתם את עצמכם, על שקבלתם את תורתי, שאלולי כן הייתי מכלה אתכם מן העמים.

ובמדרש תהלים (מזמור כ): דבר אחר [יענה ה' ביום צרה], באיזה יום, יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ולתחתונים, שאפילו מלאכי השרת יראין ממנו. מה כתיב (ירמ' ז, ו) שָׁאֵלוּ נָא וְנֹאָר אִם יִלְד זָכָר מִדּוֹעַ רְאִיתִי כָּל גִּבּוֹר דָּוִיד עַל חֲלָצִיו כִּיִּלְחָד וְנִתְפַּכּוּ כָּל פְּנִים לִירֵקוֹן, ואין כל פנים אלא מלאכי השרת, שנאמר (יהושע י, יז) וְאַרְבָּעָה פְּנִים לְאַחַד. ואומות העברים אומרים (ירמיה שם, ז) הֲיֹז כִּי גָדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאֵין כְּמָהוּ. וישראל על ידי דוד אומרים יענה ה' ביום צרה, צרה שהיא לעליונים ולתחתונים. והקדוש ברוך הוא אומר לאומות העכו"ם, בואו ודונו עני בני ישראל, שנאמר (ישעיה מא, כא) קְרָבִי רִיבְכֶם יֹאמֶר ה', והם אומרים, רבנו של עולם מה עושה קומטומוריסון של בניך, והוא אומר להן אני, כביכול, שנאמר (תהלים סח, לו) הוּא נָתַן עֹז וְחֲצֻצְמוֹת לְעַם. ושרי אומות העכו"ם אומרים, רבנו של עולם וכי משוא פנים יש בדבר, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, אלו עובדים עבודה זרה ואלו עובדין עבודה זרה, מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אינן יורדים. באותה שעה נמצא סניגורן של ישראל משתתק, שנאמר ובעת הדין יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך, 'העמד' אלא משתתק, שנאמר (איוב טו-טז) חָתָל לֹא עָנָו עוֹד וְגו', כי 'עמד' לא ענו עוד. שרצה ללמד סניגוריא על ישראל. כיון שהוא משתתק, אומר לו הקב"ה, מיכאל 'עמד' משתתקת ואין אתה מלמד זכות וסניגוריא על בני, [חייך] שאני מדבר עליהם צדקה ומושיעם, שנאמר (ישעיה מג, א) אֲנִי מְדַבֵּר בְּצַדִּיקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ. ובאיזה צדקה, רבי פנחס ור' אלעזר ורבי יוחנן. חד אמר, בצדקה שעשיתם עמי וקבלתם את התורה, שאלמלי לא קבלתם את התורה הייתי מכלה אתכם. וחד אמר, בשכר שעשיתם וקבלתם את התורה, שאלמלי כן הייתי מחזיר את העולם ומחזירו לתורה ובהו, שנאמר (ירמיה לג, כה) אִם לֹא בְרִיתִי יוֹסֵם וְלִלְחָם. ○ ובעת הדין יעמד עמך (דניאל שם). בזכות מי, בזכות יוסף. מה הקב"ה עושה, מביט בכולן ואין בהם כיוסף. שחרי יוסף לא שמע ודאונתו, שנאמר (ישעיה לט, י) וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶּ. ומנין שנקראו על שם יוסף, (עמוס ה, טו) אֲוִלִי יִחְזַן ה' צָבָאוֹת שְׂאֵרֵי יוֹסֵף. ר' שמואל בר נחמני אמר, בשביל יחסייהן, שנאמר (ישעיה מג, א) כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁם יוֹגִי. רבי לוי אמר בזכות המילה. כתיב הכא בעת הדין יעמד עמך. וכתיב התם (יהושע ה, ב) כַּעַת הֵיא אֲמַר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ. ובילקוט שמעוני על ישע' (רמז תקו): אֲנִי מְדַבֵּר בְּצַדִּיקָה. זה שאמר הכתוב כַּעַת הֵיא 'יעמד' מיכאל, לעתיד לבא באים שרים ומקטרגים על ישראל וכו', באותה שעה מיכאל סניגורן של ישראל משתתק, שנאמר כַּעַת הֵיא 'יעמד' מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך, שהוא עומד ללמד סניגוריא על ישראל, והוא משתתק, ואין 'יעמד' אלא שתיקה, שנאמר עמד לא ענו עוד, וכיון שהוא משתתק אומר הקב"ה מיכאל נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני, חייך שאני מלמד ומדבר עליהם בצדקה ומושיען, שנאמר אֲנִי מְדַבֵּר בְּצַדִּיקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ וכו'.

על ישראל, [דשם שפיר פירושו העומד ללמד זכות], זעט אויס אז אן אנדערס מאָל איז ער יאָ.

זיי פלאַגן זיך [על החילוק שבין פירוש הפסיקתא לפירוש רש"י, וסיימו שמדרשים חלוקים הם].

פה

נאָר איך מיינ טאַקע אז דער תירוץ איז אפשר, דעס וואָס דער מדרש זאָגט [בפסיקתא, הנה כך דרך המדרש, אז] ער ברענגט אַסאַך מאָל [רק תחילת] פון אַ פֿסוק, וואָס דער [גאנצער] פֿסוק ליגט אויפן 'גאנצן' דָרש, [און] מ'דאַרף קוקן צום סוף [פונעם פסוק, ושל דברי המדרש].

קאָן זיין ער מיינט טאַקע דאָס [להביא ראיה גם מסיפא דקרא, און] נישט פון דאָנעט [מהרישא] איז געדרינגען אז ער איז מליץ [ויעמוד גם עתה ללמד זכות, רק] דער גאנצער דָרש [שבפסיקתא, שהקב"ה אומר הסניגור שלכם זה מיכאל, שנאמר בַּעַת הָהִיא יַעֲמֹד מִיְּמָל, דעס] שטאַמט פון 'דעם' פֿסוק 'המתחיל' בַּעַת הָהִיא יַעֲמֹד, אבל ראיה זו הוא רק מסיפא דקרא שאמר הַעֲמִיד עַל בְּנֵי עַמֶּךָ, אבל ברישא דקרא הוא ראיה רק להמשך דברי הפסיקתא במה שדרש שהקב"ה בעצמו יעיד על ישראל לטובה, ולעולם גם הפסיקתא מודה לפירש"י דמה שאמר וּבַעַת הָהִיא יַעֲמֹד [וגו'], אז ער וועט נישט וועלן [לדבר באותה שעה, און] איבערדעם טאַקע וועט זיין [שהקב"ה יעיד וימליץ עליהם, וכדרשת הפסיקתא עצמו בפסוק 'עִד' ה' אלקיך, ועל דרך שביארנו בראש השנה, כי] דער 'יעמוד' [וישתתק] וועט זיין פאַרדעם [בכדי שהקב"ה עצמו יעיד עליהם לזכות], אזוי ווי ער פירט אויס ווייטער [בזה הפסיקתא בדרשת הפסוק שובה ישראל 'עִד'].

[נאָר] ער ברענגט אַמאָל [רק] תְּחִילַת [הפסוק] אַמאָל אויף אַ מימרא, אַ פֿסוק וואָס די ערשטע האַלב מימרא [שבמדרש] איז נאָכנישט געדרינגען פון דעם פסוק [בהרישא, אלא] אדרבה [הרישא עצמה יתכן אף לסתור הראיה], נאָר דער גאנצער סיום פונעם מאמר [המדרש והפסוק, מזה הוא שמביא ראיתו, און] ער שטעלט זיך אויפן 'פֿסוק' [המתחיל בהרישא, אבל כוונתו לדרוש מהסיפא] מ"ד -

פו

[המשך וסיום ההקדמה לשוב קושיא ב-ג]

יהיה איך שיהיה, וויאזוי מ'וועט זאָגן דאָרטן פֿשט [בפסיקתא], אָבער על כל פנים אָבער דאָס איז דאָך אַמאָל [וזיכער], אז חכמינו ז"ל זענען אזוי מקובל געווען, זיי זאָגן אזוי פֿשט [בפסוק שובָה יִשְׂרָאֵל], אז 'עִד' ה' אֱלֹהֶיךָ, הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא איז אן עֲדוּת. [און]

מ"ד ועל כל פנים בהלשון שאמרו בפסיקתא, הסניגור שלכם זה מיכאל שנאמר בַּעַת הָהִיא יַעֲמֹד, כוונתו להביא ראיה מסיפא דקרא דכתיב הַעֲמִיד עַל בְּנֵי עַמֶּךָ, שפירושו הרגיל תמיד לעמוד וללמד זכות, ומייתי ראיה שהסניגור זה מיכאל, הרגיל בכל עת להיות סניגור. אבל אין הכי נמי שגם הפסיקתא מודה ומפרש דמה שאמר ברישא בַּעַת הָהִיא יַעֲמֹד, פירושו שאז בעת ההיא לא יהיה כהרגלו, ויעמוד וישתתק מללמד זכות, וכפירוש רש"י. [מדברי יואל].

ועיין עוד בדברי רבינו בליל ב' דסוכות תשכ"ז [לשון קדשו קונטרס שי, אות כ-כא] שמתרץ עוד בזה וז"ל: הנה שני פירושים אלו שניהם מקורן מדברי חז"ל במדרשים וכו', וצריך ביאור להשוות דברי חכמים. והנראה לומר בזה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ושניהם אמת. כי לעתיד טרם התחלת הגאולה יהיה יום הדין הגדול, ויעמוד מיכאל לבקש רחמים על ישראל, כי כן מדתו תמיד להמליץ טוב על ישראל. אבל כשיראה תוקף הדין והתגברות המקטריגים, ושאינן די זכותים לישראל לנצח את המקטריגים ולדחותם, יתן השם יתברך דעת למלאך מיכאל שישתתק מלהמליץ עליהם, ואז ילמד השי"ת בעצמו סניגוריא על ישראל.



אז הקדוש ברוך הוא וועט קודם זאגן [אז] דער מלאך מיכאל זאל זאגן עדות, און אידן וועלן זאגן מ'ויל מיר נישט, אונז וויל מיר נאך פון בורא פל עולם אליין, [ווייל] מ'ס'תמא ווייסן זיי [כי] אז דער בורא פל עולם זאגט [עדות לטובה] דעס איז גוט, מ'ס'תמא איז עס טאקע אזוי גוט, פ'נסת ישראל זאגט [דאס] נישט פ'חנם. און הקדוש ברוך הוא וועט א'ננעמען זייער טענה, [ומזה מוכח כי] מ'ס'תמא איז עס א טענה צודקת, אז ס'ליגט עפעס אין דערינען טאקע. דאס איז עס טאקע, ליגט עפעס דערינען.

פז

און טאקע פאר דעם זעלבן טעם וואס אידן זאגן אזוי, וועט דער מלאך מיכאל וויסן גראד צו טון [אזוי, שישתתק באותה שעה], פאר פ'נסת ישראל, לטובת ישראל, [שהרי] דאס וויל טאקע דער מלאך מיכאל, [וואס] ער איז [דאך] דער מליץ טוב - דער מליץ יושר - פאר אידן, [און] 'איבערדעם' וועט ער שטיין בלייבן, [ווייל] 'דאס' וועט דעמאלטס זיין לטובת ישראל.

און אזוי האלט מיר היצטערט טאקע אזוי, פ'עיקבא דמשיחא [סמוך להגאולה, שעל אותה שעה נאמרה הפסוק 'ובעת ההיא' יצמד מ'כאל וגו'].

פח

ישוב קושיא ב-ג (באופן רביעי)

דאס קען זיין, דער פ'שט איז כי 'כ'שלת' פ'עו'נה [מלשון 'חולשה' וכדלהלן].

פט

והנה מה שקודם הגאולה ישתתק מלאך מיכאל, כדי שהקב"ה בעצמו ילמוד זכות על ישראל, מה שאין כן בשאר הדורות שהיה רגיל המלאך ללמד עליהם זכות, ולא שתק. חנה החילוק הוא, כי בשאר הדורות היה מספיק זכותם של ישראל עד שהיה די בלימוד זכות של המלאך מיכאל, אבל בדור האחרון מחמת 'חולשת' הדור, יהיה כך לטובת ישראל שלא ילמדו עליהם זכות רק הקב"ה בעצמו

[דהנה לכאורה יוקשה] איי פארוואס די אלע יארן איז דער מלאך מיכאל געווען א מליץ יושר [ולא שתק], און פארוואס היצט וויל מען נישט. פארוואס איז שוין [יעצט] א'נדערש.

[נאך] קאן טאקע זיין, ווען אידן האבן נאך געהאט גענוג זכיות, מ'איז געווען גענוג שטארק, איז גענוג געווען דער מלאך מיכאל [להמליץ עליהם זכות], ס'איז טאקע גענוג געווען.

[נאך בדור האחרון] פ'עו'נותינו הרבים, [מחמת] חולשת הדור, [וואס] מ'איז אזוי שוואך, [און] מ'האט ווייניג פ'וחות. מ'האט ווייניג, ווייניג פ'וחות. ס'איז שוואך דער פ'ח התורה, דער פ'ח הקדושה, און [די] מ'צות ומעשים טובים, אקעגן די מ'קטריגים. מ'איז נישט גענוג שטארק. [איבערדעם] ברויך מען האבן טאקע נאך דעם בורא פל עולם אליין [שימליץ עליהם זכות, וואס] דעס איז שוין גענוג שטארק [אף בדור חלוש, שהוא] א פל יכול. אז דער בורא פל עולם זאל מ'מליץ זיין פאר אידן.



והנה מצינו בלשון המושג וְנִתְּנוּ 'לְכֹשֶׁל' שְׁבָהָן, דפירושו אל הקלוש יותר שבהם. ואם כן הלשון 'כשול' מתפרש גם על ענין חלישות הכח והזכות

[והנה בלשון] פֹּשֶׁל ווערט דאָךְ אָנגערופן [מי שחלש כח זכותו. ווי] די משנה זאָגט^מ [מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין וכו'] יִתְּנוּ 'לְכֹשֶׁל' שְׁבָהָן. 'כֹּשֶׁל' ווערט אסאך מאל אָנגערופן די שוועכע^מ, אַז מ'ווערט זייער אָפגעשוואַכט.

צא

בעונינו הרבים, ס'איז אַ 'שוואַך' דורך [מחמת העונות, און] אונז קאָן מיר זיך נישט פאַרלאָזן ניטאַמאל אויף קיין מלאַכים ושרפים ואופנים, נאָר אויף כביכול אויפן בורא עולם אליין, און 'ער' זאל אונז העלפן. 'נאָר ער' וועט אונז העלפן. נאָר איין באַשעפער וועט אונז אַרויסהעלפן. [און] אונז אַרויסנעמען פון דעם מעמד. פון דעם ביטערן מעמד.

צב

ובזה יבואר המושך הפסוק, שאמר שוֹכֵחַ יִשְׂרָאֵל 'עַד' ה' אֱלֹקֶיךָ, וכמו שדרשו בזה שהוא לשון 'עדות', וקאי על מה שהקב"ה בעצמו יעיד על ישראל וילמד עליהם זכות קודם הגאולה. ועל זה מסיים בנתינת טעם ב' כְּשִׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ, דבא לחרץ מאי שנא מבשאר דורות, ולזה אמר לפי שאו 'נחלש' יותר כחכם וזכותכם, בעבור עֲוֹנֶךָ

איבערדעם זאָגט דער פֿסוק, שוֹכֵחַ יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, [וודרשו בן] 'עַד' ה' אֱלֹקֶיךָ, [ומרמז על התשובה שבעת הגאולה, וואָס] נאָר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וועט זיין דער עֲדוּת פֿאַר אידן לְטוֹבָה, ווי דער מדרש זאָגט [אז] ניטאַמאל דער מלאַך מִיכָאֵל. זאָגט ער [ווייטער], פֿאַרוואָס מוז מען אַזוי אָנקומען? צו דעם. ב' כְּשִׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ, ווייל מ'איז 'שוואַך' געוואָרן בעונינו הרבים פונעם עֶזְרָא דְדוֹר, מ'איז אַזוי

^מ במשנה כתובות (דף פד): מי שמת, והניח אשה ובעל חוב ויורשין, והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים, רבי טרפון אומר יִתְּנוּ לְכֹשֶׁל שְׁבָהָן [פירש"י: בגמרא מפרש מאי ניהו, ואף על גב דלא משתעבדי מטלטלי דיתמי לא לבעל חוב ולא לכתובה, הכא דלאו ברשותיהו מנחי, סבירא לרבי טרפון דמוציאין מיד הללו או מיד מי שהפקדון אצלו, ונותנין לבעל חוב ולכתובה שנתחייב בהן המת מחיים], רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין, אלא יתנו ליורשין ואלא מהניא תפיסה], שכולן צריכין שבועה, ואין היורשין צריכין שבועה [דתנן בפירקין הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה, וכל זמן שלא נשבעו אין להם רשות בהם, ואין אנו יודעין אם יש להם עליו כלום, הלכך משמת המת זכו בהן היורשין, וברשותן הן]. ○ הניח פירות תלושין מן הקרקע, כל הקודם בהן זכה בהן [קדמו יורשין זכו ואין מוציאין מידם, דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב ולכתובה. קדם אחד מהן, האשה או המלוה, זכה הוא, דר' טרפון אית ליה תפיסה דלאחר מיתה מהניא]. ○ וזתה אשה יותר מכתובתה [אם קדמה ותפסה ויש יותר מן הכתובה או קדם בעל חוב ותפס ויש בהן יותר על חובו], ובעל חוב יותר על חובו, הַמֹּתֵר, רבי טרפון אומר יִתְּנוּ לְכֹשֶׁל שְׁבָהָן [זה בעל השטר, שידו על התחתונה, ואם יבואו ליד היתומים שוב לא יוציא מהם לא אשה ולא בעל חוב], רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין, אלא יתנו ליורשין, שכולם צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה.

ובגמרא שם: מאי לְכֹשֶׁל, רבי יוסי ברבי חנינא אומר לְכֹשֶׁל שְׁבָרָא [למי ששטרו מאוחר, שלא יוכל לטרוף לקוחות הקודמים לו], רבי יוחנן אמר לכתובת אשה [היא קרויה כֹּשֶׁל, שאין דרכה לחזור אחר נכסי המת ולבקש היכן יש לו קרקע], משום חנינא [שמיצא האנשים חן בעיני הנשים והיו נישאות להן, שלא תדאגנה להפסיד כתובתן]. וז"ל הברטנורא שם (ט, ב): יִתְּנוּ לְכֹשֶׁל שְׁבָהָן. אית דמפרשי למי ששטרו מאוחר, שהוא כֹּשֶׁל 'נחלש' שבכולן, שאינו יכול לטרוף לקוחות הקודמים לו. ואית דמפרשי לכתובת אשה, והיא קרויה כֹּשֶׁל, שאין דרכה לחזור אחר נכסי המת ולבקש היכן יש לו קרקע, כמו האיש.

^מ פירוש: שוואכקייט.



אָפּגעשוואַכט, מ'איז בענוותינר הרבים אַזוי שוואַך, מ'האַט נישט קיין שום כח און קיין שום חיזוק, קיין שום כח העומד.
מ'האַט זיך נישט 'מיט וואָס' צו שטאַרקן, מ'האַט זיך נישט מיט וואָס מחזק צו זיין, נאָר מיט ישועת השם יתברך (שהוא בעצמו ימליץ טוב בעדינו, וואָס) ער איז כל יכול.

צג

סיום התורה - וברכת הקודש

דער בורא כל עולמים, דבריו אמת וקיים לעד¹², ס'איז [כל דבריו] א נצחיות [ויקיים הבטחתו לגאלינו גאולת עולם].
און דער בורא כל עולמים וועט אונז אודאי ארויסהעלפן, און ער וועט אונז אודאי מציל זיין פון אלע צרות.
מ'זאל מיר במהרה, זאל מיר זוכה זיין צו א שנת גאולה וישועה.
און [צו] התרוממות קרן התורה וישראל, בקדושה ובטהרה.
בהתגלות כבוד שמם עלינו, במהרה בימינו אמן.

¹² מלשון תפלת ר"ה ויום כיפור: כי אמתה אלקים אמת, ודברך אמת וקיים לעד.

